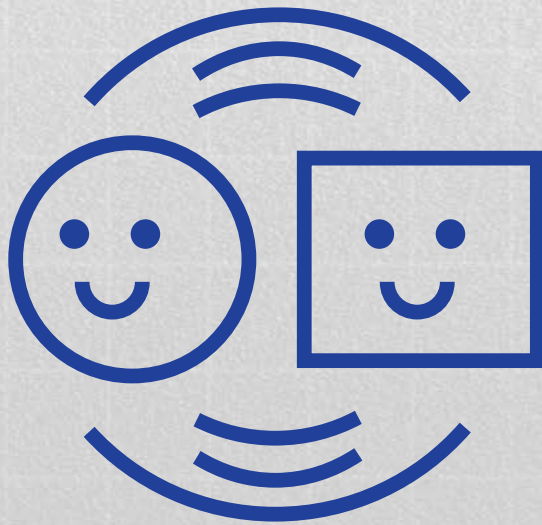

EĞİTİMDE ELEŞTİREL DİJİTAL OKUR- YAZARLIK:

ÖĞRETMENDEN ÖĞRETMENE

EL KİTABI

Künye

Eğitimde Eleştirel Dijital Okuryazarlık: Öğretmenden Öğretmene El Kitabı

Proje ekibi

Saha & el kitabını yayına hazırlayanlar: Kansu Ekin Tanca, Irmak Akıncı Canbaz, Günalp Turan, Esra Özgür

İletişim & erişim: Fulden Ergen, Ekin Gürsu, Ayşe Ece Zübeyir, Ahmet Fahri Küçük, Can Semercioğlu

Proje etki & bütçe izleme: Melike Ergün, Sarper Erinç Aktürk, Zeynep Karadeniz, Yakup Yıldırım, Gülin Çavuş

Proje katılımcısı öğretmenler:

Mine Aksar, Okan Aksoy, Nebi Burak Ay, Duygu Aydoğan, Şebnem Ayna, Selcen Tuğba Aytaş, Yasemin Ünal Bayram, Gökçe Bilge, Seval Binici, Gülnaz Bekar, Gülay Yeniay Bulut, Merve Bursa, Aslin Cancık, Ezgi Temiz Çeliker, İsmail Çevikbaş, Hasan Dirik, Meriç Dönmez, Mustafa Dursun, Tuncel Gezer, Useyyid Gökçen, Volkan Gönen, İklim Bahar Gören, Fatma Gülen, Yasemin Gültekin, Aslı Güngörer, Serpil Hizmetçi, Semra İnan, Aysel İnce, Mehmet İnce, Sibel Kaya, Soner Küçükgökmen, Muhammet Ali Mert, Zehra Özbey, Senem Sakmar, Doğukan Şayan, Esra İçtüzër Şener, Gizem Ok Uluçay, Gözde Uysal, Venüs Yılmaz

El kitabı hazırlık öğretmen grubu:

Gizem Ok Uluçay, Hasan Dirik, İklim Bahar Gören, Meriç Dönmez, Mine Aksar, Mustafa Dursun, Nebi Burak Ay, Semra İnan, Seval Binici, Soner Küçükgökmen, Venüs Yılmaz, Volkan Gönen

Teşekkürler: Kenan Çayır, Elif Posos Devrani, Buket Sönmez, Emre İlkan Saklıca, Selin Yıldız, Levent Öcal

El kitabı tasarımı: Cemre Özdemir

"Bu el kitabı boyunca sıkça geçen "EDO" kelimesi, 'eleştirel dijital okuryazarlık'ın kısaltması olarak kullanılmıştır.

"Kitapçık tasarım betimleme: Kitapçık kapağında, mavi bir fonda, sol tarafta projenin gülen yüzü logosu, sağ tarafta beyaz font ile "Eğitimde Eleştirel Dijital Okuryazarlık Öğretmenden Öğretmene El Kitabı" yazıyor. En altta, Teyit ve Öğretmen Ağı logoları ile proje destekçisi Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği logosu bulunuyor. Kitapçığın kalan kısımlarında yazılar ve infografikler, mavi ve gri renklerin farklı tonları kullanılarak oluşturulmuş. Ara başlıklar tam sayfa mavi fon üstüne beyaz font ile, içerik bölümleri gri üzerine mavi fontlar ile hazırlanmış. Kitapçığın ilerleyen kısımlarında infografik, tablo ve görsellerin betimlemesine, ilgili görselin altından erişebilirsiniz.

Kaynak göstermek için: Eğitimde Eleştirel Dijital Okuryazarlık: Öğretmenden Öğretmene El Kitabı. Teyit & Öğretmen Ağı. Ekim, 2021.

04 Bu yolculuk nasıl başlayabilir?

Projesi katılımcısı Öğretmen Ağı
Değişim Elçisi Öğretmenler

10 Eleştirel dijital okuryazarlıkla güvenli sürüşler

Meriç Dönmez & Gizem Ok Uluçay
& Mustafa Dursun, Proje katılımcısı
Öğretmen Ağı Değişim Elçisi
Öğretmenler

12 Her adımında öğretmenlerle birlikte: Projenin hikayesi

Irmak Akıncı Canbaz, Öğretmen Ağı,
Ağ Etkileşim Sorumlusu

16 Bir yurttaşlık meselesi olarak eleştirel dijital okuryazarlık

Prof. Dr. Kenan Çayır, İstanbul Bilgi
Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim
Çalışmaları Uygulama ve Araştırma
Merkezi Müdürü, Öğretmen Ağı İçerik
Danışmanı

19 Eleştirel dijital okuryazarlık için eğitimde bütünleşik adım

Dr. Elif Posos Devrani, Türk-Alman
Üniversitesi Kültür ve Sosyal Bilimler
Fakültesi Kültür ve İletişim Bilimleri
Öğretim Üyesi

22 Eleştirel dijital okuryazarlık ve teyitçilik nasıl kesişir?

Esra Özgür, Teyit, Eğitim İçerikleri
Sorumlusu & Kansu Ekin Tanca, Teyit,
Eğitim Sorumlusu

32 Yaratıcı çözümler merhaba!

Proje katılımcısı Öğretmen Ağı
Değişim Elçisi Öğretmenler

Öğretmenden öğretmene yaratıcı çözümler

34 Öğretmenler Odası Teyit'e muhtaç duvarı

Öğretmenden öğrenciye yaratıcı çözümler

37 Dijital dedektifler

41 Teyit HamAğı (Teyit Haberleri Anlama Merkezi Ağı)

44 Uyandıran masallar

Öğretmenden veliye yaratıcı çözümler

64 Velinin dijital can simidi

Teyit'ten öğrenci, öğretmen ve veli teyitçilere

68 Teyitçinin çalışma masası

72 Eğitimde eleştirel dijital okuryazarlık

Günalp Turan, Öğretmen Ağı, Ağ
Koordinasyon ve Topluluk Yönetimi
Sorumlusu & Kansu Ekin Tanca, Teyit,
Eğitim Sorumlusu

78 Kavram havuzu

Projesi katılımcısı Öğretmen Ağı
Değişim Elçisi Öğretmenler

BU YOLCULUK NASIL BAŞLAYABİLİR? ÖĞRETMENDEN ÖĞRETMENE

ÖĞRETMENLER İÇİN ELEŞTİREL DİJİTAL
OKURYAZARLIK PROJESİ KATILIMCISI
ÖĞRETMEN AĞI DEĞİŞİM ELÇİSİ¹
ÖĞRETMENLERE SORDUK

¹Öğretmen Ağı'nın peşinde olduğu değişim hedefini mümkün kılan öğretmenler kısaca "Değişim Elçisi" olarak anılır. Değişim Elçisi öğretmenler, Öğretmen Ağı içinde kendi mesleki ve kişisel güçlenme yolculuklarına devam ederken, Ağı'nın öğretmenlerin güçlenmesi için sunduğu araçları Değişim Elçileri tasarlar ve geri bildirimleriyle geliştirir. Daha fazla bilgi için: www.ogretmenagi.org

“

Öğrencilerin **doğru bilgiye** erişme çabasında öğretmenlerin rehberlik rolünü pekiştirmek için.

Mustafa Dursun, Ortaokul Türkçe Öğretmeni, Adana

Bilgi toplumunda öğrenci, meslektaş ve velilerin eleştirel dijital okuryazarlık (**EDO farkındalıklarını**) oluşturmak ve daha ileriye taşımak için.

Hasan Dirik, Lise İngilizce Öğretmeni, Çanakkale

Öğretmenler olarak bilgiyi aktaran rolümüz, bilgiye ulaşmaya rehberlik etme rolüne evriliyor. Hem kendimize hem paydaşlarımıza yönelik eleştirel ve dijital bir **merak becerisi yaratmak** için.

“

Meriç Dönmez, Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, Denizli

Doğru bilgiye ulaşma pratiklerimizi **günlük yaşam becerisine** dönüştürebilmek için. Bilgiye ulaşmak bu kadar kolaysa, teyit etmek bu kadar zor, bu kadar atlanan bir çalışma olmamalı.

Gizem Ok Uluçay, Sınıf Öğretmeni, İstanbul

”

Öğretmenler için böyle bir el kitabı neden oluşturuldu?

Öğretmenler bu el kitabını neden okusun?

Öğretmenler bu el kitabını önce kendi bakış açılarını genişletmek için okumalı, daha sonra ise doğru bilgiye ulaşma kaygısını taşıyan tüm meslektaşları arasında yayılmasını sağlamak ve iyi birer **uygulayıcı** olabilmek için okumalı.

Gizem Ok Uluçay, Sınıf Öğretmeni, İstanbul

Öğretmenler günlük yaşantımızda ve sınıflarımızda karşılaştığımız bilgilerin eşitirel bir bakış açısıyla ele alınmasında **kendi çabalarının önemini** fark etmek için okumalı.

Meriç Dönmez, Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, Denizli

Öğretmenin en büyük özelliği çağa ayak uydurabilmesi ve kendini sayısız kez güncelleyebilmesi. Bu el kitabı EDO becerilerinin hem öğretmenlere hem de öğrencilere kazandırılmasında etkin bir **rehber** rolünde

Nebi Burak Ay, Özel Eğitim Öğretmeni, Mersin

Bu el kitabı, öğretmenlerle birlikte hazırlandı, dolayısıyla **teorinin yanında pratik örnekleri** ve sonuçları merak eden öğretmenler için eğitim ortamına taşırken kolaylık sağlayacak.

Mustafa Dursun, Ortaokul Türkçe Öğretmeni, Adana

Öğretmenler için değil, öğretmenlerle birlikte oluşmuş bir el kitabı, **öğretmenlerin meslektaşlarından besleneceği** bir çalışma

Hasan Dirik, Lise İngilizce Öğretmeni, Çanakkale

EDO becerileri bana neler katacak ve ben bu becerileri **sınıfıma nasıl taşıyım?** diyorsanız size kılavuzluk edecek bu kitabı incelemelisiniz.

Semra İnan, Sınıf Öğretmeni, Denizli

“

Sağım, solum, önüm arkam dijital! O halde bu **dijital dünyada**, doğru bilgiye ulaşmanın yollarını bilmek, şüpheciliğimi, merakımı, araştırmacı ve düşünen tarafımı beslerken, beni tehlikelerden de koruyacak.

Semra İnan, Sınıf Öğretmeni, Denizli

”

Özellikle salgın sürecinde yayılan **sahte haberlerin** birey ve toplumdaki olumsuz etkileri edo becerisinin önemini ortaya koyuyor

Mustafa Dursun, Ortaokul Türkçe Öğretmeni, Adana

“

EDO becerileri, araştırma becerilerini geliştirmeyi destekleyecek bir bütünlük sunuyor. Sağladığı farkındalık ile olayları yorumlama, çıkarımda bulunma ve kaynağın ne olduğuna karşı hassasiyet ve **eleştirel yaklaşım** geliyor.

Gizem Ok Uluçay, Sınıf Öğretmeni, İstanbul

Bilginin hızla çoğalıp yayıldığı dijital ortamlara karşı eleştirel bakış kazanmaya, akışın içerisinde yanlış bilgilere karşı becerilerimizi artırmaya, bunu **tutumla dönüştürmeye** ve kendi hayatımız ve çevremiz için yapabileceklerimizi fark etmeye yarıyor.

Meriç Dönmez, Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, Denizli

EDO becerilerini geliştirmek, zihnimizde bir "doğru bilgi filtresi" oluşturmamızı sağlıyor. Karşımıza çıkan her türlü bilgide istemsizce **şüphe kasımız** çalışmaya başlıyor ve doğruluğunu araştırmaya başlıyoruz.

Nebi Burak Ay, Özel Eğitim Öğretmeni, Mersin

“

Eleştirel dijital okuryazarlık (EDO) becerilerini geliştirmek ne işinize yarayacak?

Bu yolculuk nasıl başlayabilir?

“

Bu yolculuk önce **kendimizde** başlıyor.

Meriç Dönmez, Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, Denizli

”

Bu yolculuk **sabırla** "Daha başka neler olabilir?" diye sormakla başlıyor.

Gizem Ok Uluçay, Sınıf Öğretmeni, İstanbul

“

Bu yolculuk sadece bir gün içinde kaç tane **yanlış bilgiyle** karşılaştığını düşünmekle başlıyor. Sahi kaç tane?

Nebi Burak Ay, Özel Eğitim Öğretmeni, Mersin

”

Öğretmeden öğretmene başlamadan önce hatırlatma ve tavsiyeler

- Teyitçilik zor bir uğraştır, sabırlı olun.
- Eğitim paydaşlarına eleştirel düşünmenin önemini hissettirin.
- Öğrencilerinizi, velilerinizi ve meslektaşlarınızı konfor alanının dışına çıkmaları için cesaretlendirin.
- Meslektaşlarınızın bu alanda yaptığı çalışmalarını inceleyin ve kendinize uyarlayın.
- Eleştirel dijital okuryazarlığı (EDO) derinlemesine öğrenmek için ilgili kurumların bu alandaki çalışmalarını takip edin.
- Öğretmenin sadece bilgiyi aktaran değil aynı zamanda sorgulayan kişi olduğunu hatırlayın.
- Eleştirel düşünme bulaşıcıdır, EDO yaklaşımını kendiniz, aileniz, çevrenize taşıyın.
- Her gün bir kez şunu tekrarlayın: "Teyit ettiklerimden pişman değilim. Aklım hala teyit edemediklerimde."

ELEŞTİREL DİJİTAL OKURYAZARLIKLA GÜVENLİ SÜRÜŞLER

MERİÇ DÖNMEZ

GİZEM OK ULUÇAY

MUSTAFA DURSUN

PROJE KATILIMCISI ÖĞRETMEN AĞI

DEĞİŞİM ELÇİLERİ

[Suriyeliler istedikleri üniversiteye biçbir koşul olmadan girebiliyorlar iddiası](#) **YANLIŞ**

[Maskelerde nanorobotlar var iddiası](#) **YANLIŞ**

[İstiklal Marşı'nın 571 bece 1453 harften oluşuyor iddiası](#) **YANLIŞ**

[Sebirler koronavirüse karşı helikopterlerle dezenfekte edilecek iddiası](#) **YANLIŞ**

[Ziya Selçuk uzaktan eğitimin kalıcı olacağını açıkladı iddiası](#) **YANLIŞ**

[5G ile yeni koronavirüsün ortaya çıkışı arasında bağlantı var iddiası](#) **YANLIŞ**

Her gün bunlara benzer birçok haberle karşılaşyoruz.² Özellikle sosyal medya ve WhatsApp gruplarında bu haberlerin hızla yayıldığına ve paylaşıldığına tanık oluyoruz. Peki bu haberleri okuduğumuzda biz ne yapıyoruz?

Özellikle Covid-19 pandemisi gibi dönemlerde, karşılaştığımız bilgileri görür görmez paylaşıyor ve başkalarına iletiyor muyuz? Bu haberler bizim karar süreçlerimizi nasıl etkiliyor? Günlük rutinlerimizde bize ve çevremizdekilere ne gibi etkileri oluyor?

İçeriklerin kaynaklarına bakıp şüphe kasımızı çalıştırdığımızda ve eleştirel bakışla yaklaştığımızda çok farklı bir durum çıkıyor karşımıza: Pek çok kişinin sürekli duyduğu için doğru kabul ettiği bu iddialar aslında yanlıştır.

Otobanları hepimiz biliriz. Hızlı ve rahat bir şekilde ulaşım sağlarlar. Hatta bir çoğumuz güvenli bulur. Günümüzün hızlı akışında bizim için bir kolaylıktır. Otobanda yaptığımız

hız, görüş açımızı bir tünel görüşüne çevirir ve bu açı içerisinde etrafımızdaki bir çok şeyi fark etmeyiz ya da çıkışı kaçırdığımızda kilometrelerce fazla yol gitmek ve zaman harcamak zorunda kalabiliriz. Bir sonraki çıkış bizi hedefimizden uzaklaştırabilir. Günümüzde bilgi ve haberler de bu otobanlarda yol alır gibi hızla üretilip aynı hızla yayılabiliyor. Biz de bu hızlı bilgi akışı içinde o hıza kapılıp doğru bilgiye ulaşım için gerekli olan çıkışları kaçırebiliyoruz. Çünkü otobanda güvenliği sağlayan bizim sürüş becerilerimizdir ve tünel görüşü içerisinde aslında çok da güvende değilizdir. Bu yüzden ayağımızı gazdan çeker ve olabileceklere karşı hızımızı ayarlarsak güvende oluruz.

Hızla çoğalan ve yaygınlaşan haber ve bilgi otobanında doğru bilgiye ulaşmak için belki de hızımızı düşürmeliyiz. Burada gerekli olan tünel görüşünden çıkarak bakış açımızı genişletmek ve doğru bilgiye ulaşmak için kullanabileceğimiz çıkışları kaçırmamak. Yanlış bilgilerin ve haberlerin ortaya çıkardığı olumsuz ve üzücü sonuçları da mutlaka birçok kez yaşamışızdır. Onun için karşılaştığımız bilgi ve haberlere eleştirel yaklaşmak ve şüphe kasımızla biraz hız kesmek görüş açımızın genişlemesini ve bizi hedefe ulaştıracak çıkışı kaçırmamamızı sağlayacak.

Bu el kitabı da, eğitim ortamları içerisinde tünel görüşünden çıkmanın yollarını arayan eğitim paydaşları için eleştirel dijital okuryazarlık (EDO) becerilerine yönelik bir kılavuz olması için hazırlanmıştır. Günümüzde dijital dünyayı tanımak, "eleştirel dijital okuryazarlık becerileri"ni geliştirmek başta çocuklarımız ve hepimiz için çok değerli...

Herkese güvenli sürüşler...

²Bahsi geçen iddialarla ilgili ayrıntılı analizlere 'Teyit'in web sitesinden ulaşabilirsiniz: teyit.org

HER ADIMINDA ÖĞRETMENLERLE BİRLİKTE: PROJENİN HİKÂYESİ

IRMAK AKINCI CANBAZ
ÖĞRETMEN AĞI, AĞ ETKİLEŞİM SORUMLUSU

Teyit ve Öğretmen Ağı işbirliği, 2020 yılı Nisan ayında, pandeminin ilk günlerindeki yepyeni dijitalleşme pratiklerinde bir dezenformasyon ile başladı. Artık hepimizin hayatının bir parçası olan Zoom uygulaması, o dönem neredeyse herkes için yepyeni bir dijital araçtı ve yeni bir deneyim olan uzaktan eğitimde de ilk defa kullanılıyordu. Birkaç şüpheli bilginin dolaşıma sokulmasıyla, zaten yeni düzene adapte olmaya, tamamen fiziksel şekilde düzenlenmiş müfredat kazanımlarını hiç deneyimli olmadıkları dijital alana taşımaya, öğrencisine bir şekilde de olsa ulaşmaya çalışan öğretmenler arasında Zoom büyük bir soru işareti oluşturmuştu. Zoom'un kullanıcıların kredi kartından rızaları dışında ücret alıyor olduğu ya da çeşitli güvenlik açıkları olduğu ile ilgili endişeleri körükleyen bu şüpheli bilgiler birçok öğretmenin Zoom'u silmesine ve çevrimiçi derslerini iptal etmesine bile yol açmıştı.

Öğretmen Ağı olarak, soluğu internetteki şüpheli bilgileri doğrulama platformu Teyit'in kapısında aldık. Yapılan işbirliği ile, Türkiye çapında hızlı bir araştırma yapıldı ve öğretmenlerin kullandıkları dijital araçlar konusundaki deneyimlerine ve ihtiyaçlarına başvuruldu. Bu deneyimler ve ihtiyaçlardan hareketle, Zoom hakkındaki şüpheli bilgilerin de teyitlendiği bir yazı Teyit ekibinden Emre İlkan Saklıca tarafından kaleme alındı.⁵

Aylar geçtikçe, bu işbirliğine daha fazla ihtiyaç duyduğumuzu fark ettik. Eğitim dünyası, belirsizliklerle dolu bir pandemi döneminde her zamankinden daha fazla şüpheli bilgiye maruz kalıyordu. Bu ihtiyacı gören Değişim Elçisi öğretmenlerinin inisiyatifiyle, Teyit ekibinden Kansu Ekin Tanca ve Gülin Çavuş'un davetlimiz olduğu bir Deneyim Paylaşımı oturumunda, bilgi ve medya okuryazarlığı konusundaki ihtiyaçları, deneyimleri konuştuk. Aktarımlar gösterdi ki, eğitim dünyasında da, 'resmi' görünümlü

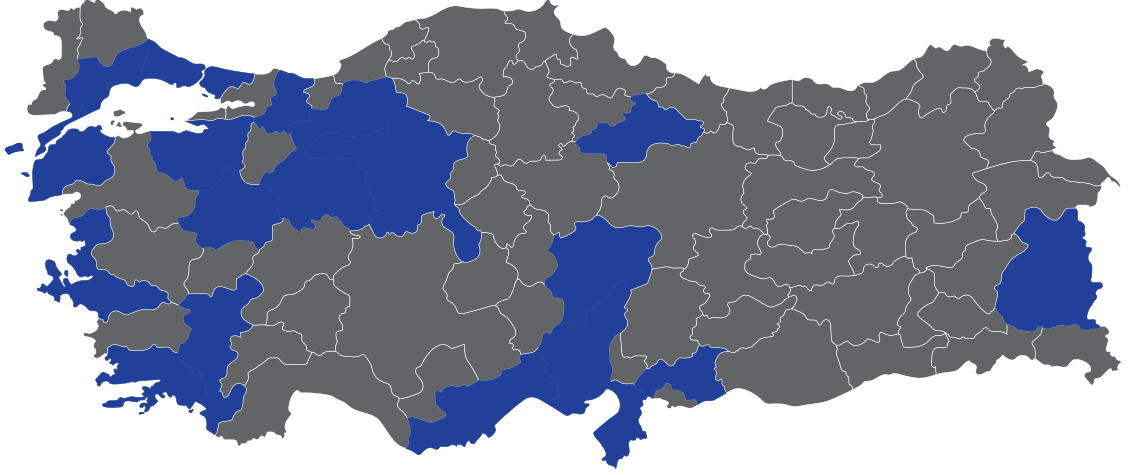
"Öyle çok karmaşa var ki, [yanlış bilgiyle] nasıl mücadele edeceğimi bilmediğimden uzaklaşmayı tercih ediyordum. Proje ile daha güvenli tartışmaya ve tartıştırmaya başladım."
-Türkçe Öğretmeni, Hatay

yazılar, Bakanlıktan alınan 'çok gizli' kulis bilgileri içeren ve WhatsApp'ta dolaşıma giren ses kayıtları, sağlıkla ilgili yaşanan şüpheli bilgi kriziyle birleşince öğretmen, öğrenci ve veliler olarak bir bilgi kaosunun içinde olduğumuz su götürmez bir gerçektir. Eğitimin tüm öznelere bu kaosa karşı güçlenmesi ve donanımlı hale gelmesi ortak ihtiyaç olarak belirtildi.

Öğretmenlerin deneyimleri ve ihtiyaçları etrafında şekillenen, onların eleştirel dijital okuryazarlık becerileri kazanabileceği, meslektaşları ile deneyimlerini paylaşabileceği, öğrenci, meslektaş ve velilere yönelik çözümler üretebileceği, uzun soluklu bir proje tasarlayabileceğimizi düşündük. Böylece Teyit ve Öğretmen Ağı olarak, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliğinin desteğiyle kolları sıvadık ve ortaya "Öğretmenler için Eleştirel Dijital Okuryazarlık Projesi" çıktı. İhtiyaç odaklı, öğretmenin üretimine ve paylaşımına alan açan, hiyerarşisiz, birlikte öğrenen bir topluluk oluşturmak üzere yola çıktık ve Şubat ayında projemizin ilk buluşması, **19 ilden ve birçok farklı branştan 39 Değişim Elçisi** öğretmenle başladı.

Projenin iki ana odağı vardı; öğretmenlerin günlük ve profesyonel hayatlarında eleştirel dijital okuryazarlık becerileri ile güçlenmesi ve bunu öğrenme ortamlarındaki diğer paydaşlara yayabilmeleri için alan yaratmak. Dolayısıyla, proje süreci iki ayrı yolda ilerledi; Teyit ekibinin bilgi birikimi ve deneyimiyle beraber,

⁵Saklıca, E.İ. (2020). "Tartışmaların merkezindeki program Zoom güvenli mi?". *Teyit*.

Bu proje boyunca Türkiye'nin 19 farklı ilinden 39 öğretmenle birlikte ürettik.

okul öncesi, ilkököl, ortaokul, lisede özel eğitim, okul öncesi, sosyal bilgiler, matematik, pdr, türkçe, ingilizce, fen bilimleri, sınıf öğretmenleri

14

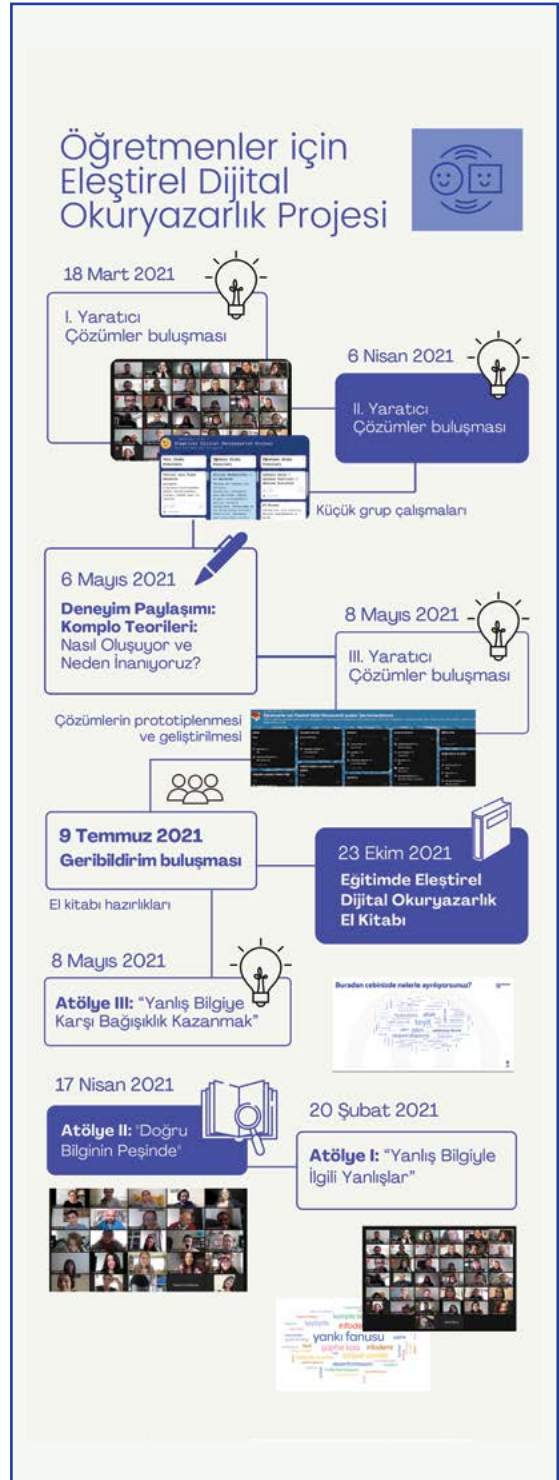
kavramsal güçlenme ve teyitçilik becerilerine yönelik atölyeler sürerken, paralel olarak, bu güçlenme ışığında okul iklimindeki deneyimler ve ihtiyaçların paylaşılıp, yaratıcı çözümler üretildiği ara deneyim paylaşımı buluşmaları devam ediyordu.

Ara deneyim paylaşımlarında öğretmenler, konuya dair üretilecek yaratıcı çözümlerin üç ana hedef kitlesi olması gerektiğine karar verdi: öğretmen, öğrenci ve veliler. Bu hedef kitlelere göre gruplara ayrılan öğretmenler, beyin fırtınaları sonrası öne çıkan fikirleri önceliklendirip odaklanmak istedikleri çözümlere dağılılarak küçük gruplar halinde çalışmaya başladı. Şubat'tan Haziran'a kadar yanlış bilginin kaynaklarına, sebeplerine, sonuçlarına, sınıftaki ve toplumdaki yansımalarına dair kafa yorarken, birlikte üretme ve paylaşmanın dijital de olsa tadını hissedebilmek, sürekli birbirimize 'bağlı'

kalabilmek için kullandığımız Slack isimli araçtan da bahsetmeden geçemeyiz. Projenin en başından itibaren, katılımcı öğretmenlerin kişisel ve mesleki hayatlarından şüpheli bilgilere ve yanlış bilgi yayılımına dair deneyimleri, içgörülerini, ihtiyaçları ve kaynak önerileri ile dolup taşan Slack kanalımızda kafa karışıklıklarımızdan öğrenimlerimize uzanan yolu gerçekten gözle görülür şekilde takip edebiliyorduk. Tıpkı bu kitapçıktaki yaratıcı çözümlerde de göreceğiniz gibi, kendi öğrenme sürecimizde de Türkiye'nin dört bir yanından öğretmenlerle dijital araçları kullanarak öğrenmek ve öğrendiklerimizden eğlenmek için anketler, yarışmalar düzenledik. Baktık oturumda konuşmak yetmedi, hemen ara bir "Deneyim Paylaşımı" koyduk. Baktık komplo teorilerine ilimiz çok yüksek, biraz bu konuda derinleşelim dedik. Bu proje, tamamen öğretmen ihtiyaçları üzerine tasarlandığı gibi, süreç boyunca adımları da tamamen öğretmenlerle birlikte belirlendi.

Mayıs ve Haziran boyunca sayısız kere buluşup, büyük emek vererek çözümler geliştiren, uzaktan veya yüz yüze öğrencileri, velileri ya da meslektaşlarıyla çözümleri deneyip geri bildirimlerle iyileştiren Değişim Elçileri, aynı zamanda Öğretmen El Kitabı isimli ayrı bir grup oluşturarak bu kitapçığın hazırlanmasında da büyük emek harcadı. "Öğretmenler için, öğretmenlerle birlikte" diyerek yola çıktığımız ve devam ettiğimiz Öğretmen Ağı'nda, paydaşımız Teyit'in uzmanlığı ve Değişim Elçisi öğretmenlerin inisiyatif, içgörü ve emekleriyle eleştirel dijital okuryazarlık konusunda böyle bir kaynak kazandırıyor olmaktan dolayı çok heyecanlıyız.

Umarız, öğretmenler ve eğitimle ilgilenen herkesin faydalanabileceği bir kaynak yaratmışızdır. Keyifli okumalar!

BİR YURTTAŞLIK MESELESİ OLARAK ELEŞTİREL DİJİTAL OKURYAZARLIK

PROF. DR. KENAN ÇAYIR

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ VE EĞİTİM
ÇALIŞMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ MÜDÜRÜ,
ÖĞRETMEN AĞI İÇERİK DANIŞMANI

Çevremizden duyduğumuz haberleri, okuduklarımızı, gördüklerimizi eleştirel bir süzgeçten geçirmemiz her zaman önemliydi ama tarihin hiçbir döneminde günümüzdeki kadar önemli olmadı sanırım. Bunun iç içe geçen iki sebebi var: İlk gündelik yaşantımızın gittikçe artan oranda dijital teknolojilerle şekilleniyor olması. İkincisi ise bu dijital teknolojileri çevreleyen günümüze özgü toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullar.

İddiamı şöyle temellendirmeye ve açmaya çalışayım: 2017-2019 yılları arasında bir grup öğretmen ile birlikte "Holokost, Anne Frank ve Demokratik Değerler" üzerine örnek ders modülleri geliştirmiştik.⁴ Derslerin temalarına karar verirken olmazsa olmaz bir başlık olarak "propaganda" ön plana çıkmıştı. Çünkü propaganda, Nazi rejiminin yerleşmesini mümkün kılan en önemli araçlardan biriydi. O döneme özgü propaganda araçları olarak ise radyo, sinema, broşürler, kitaplar akla geliyordu. Rejim bu araçlar aracılığıyla kitleleri yönlendirebilmişti. Bugünle karşılaştırıldığında kitle iletişim araçları sınırlıydı ve enformasyon nispeten devletin kontrolünde tek taraflı bir şekilde manipüle edilmişti.

Günümüzde ise geçmişle kıyaslanamayacak şekilde çok yönlü bir enformasyon üretimi/yüklemesi altındayız. Bugün internete erişimi varsa her bireyin sosyal medya araçlarıyla içerik üretmesi, başkalarının ürettiklerini yaygınlaştırması mümkün. Geleneksel medyadan farklı olarak bu bilgilerin bir editöryal kontrolden geçmesi de mümkün değil. Ayrıca bireylerin yanında devletler, şirketler, sivil/resmi kurumlar, toplumsal gruplar da görüşlerimizi, kararlarımızı etkilemek ve denetlemek için sürekli içerik üretiyorlar.

Her dijital içeriğin sorunlu olduğu söylenemez. Ancak bu içeriklerin hangi toplumsal-siyasal

bağlamda üretildiğini sürekli sorgulamak gerekiyor. Zira bazen teknolojiyi sadece teknik bir ürün olarak algılayıp insandan bağımsız, tarafsız olduğu yanılgısına düşüyoruz. Halbuki teknoloji toplumsal-kültürel bir üründür. Evet, mühendisler, kod yazılımcıları, tasarımcılar teknik olarak bir araç geliştirirler. Ama bu dijital araçlar belirli bir algoritma ile çalışır.⁵ Yani birileri içeriğin nasıl çalışacağı ile ilgili (bu kullanıcıya şu ürünü, şu içeriği öner gibi) talimat verir. Buradaki soru, bu talimatların kimler tarafından, ne tür verilere dayanarak, hangi amaçlarla belirlendiğidir. Sonuçta dijital içerikleri şekillendirenler toplumsal aktörlerdir; algoritmalar ve içerikler de mevcut toplumsal yapıdan, güç ilişkilerinden bağımsız değildir.

Bu noktada yazının girişinde söylediğim ikinci sebebi, yani "dijital teknolojileri çevreleyen günümüze özgü toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulları" biraz daha açayım. Bugün dijitalleşmenin de katkısıyla hiç olmadığı kadar hızlı değişen bir dünyada yaşıyoruz. Bilgiler ve teknoloji o kadar hızlı değişiyor ki insanlar sürekli eğitim alma ve beceri altyapılarını yenileme ihtiyacı duyuyorlar. Öte yanda üretimin dijitalleşmesiyle birlikte sermaye eskiye oranla çok kolay hareket edebiliyor. Örneğin işgücünün pahalı olduğu bir yerden çıkıp üretimi işgücünün çok daha ucuz olduğu yere taşıyabiliyor. Emek ise sermaye kadar hızlı ve rahat hareket edemiyor. Bu çerçevede küresel eşitsizlik daha da derinleşiyor. Milyonlarca insan çeşitli sebeplerle farklı ülkelere göç etmeye çalışıyor. İnsanlar ve gruplar arasındaki hem fiziksel temas hem de sanal temas hiç olmadığı kadar artıyor.

Peki, bu hızlı değişim, artan temas ve eşitsizlik koşullarına insanlar nasıl tepkiler veriyorlar? Farklı ülkelerdeki insan gruplarının tepkilerine bakınca çeşitli benzerliklerin olduğunu görüyoruz.

⁴Yensarfati, B. B. ve Çayır, K. (2019) *Holokost, Anne Frank ve Demokratik Değerler Üzerine Eğitimciler için Örnek Ders Uygulamaları*. İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği.

⁵Karakoç, E. ve diğerleri (2020). *Algoritmaların Gölgesinde Toplum ve İletişim*. O. Kuş 'Derleyen'. Ankara: Alternatif Bilişim Derneği.

Örneğin birçok insan bu koşullarda kendi işini, kültürünü, yerini koruyamama endişesi taşıyor. Olayları kontrol edememenin doğurduğu güçsüzlük ve güvensizlik hissi yaşıyor. Sistemsel eşitsizlikleri sorgulamak yerine bilişsel cimrilik de yöneltmesiyle insanlar basit açıklamalara yöneliyorlar. Dijital teknolojilerin yardımıyla küresel düzeyde yayılan komplo teorileri buna en iyi örnek. Komplo teorileri kaosu kaldırıp insanlara basit ve çabucak kavranabilir açıklamalar veriyor. Bu kadar hızlı değişen dünyada hakikat sonrası (post-truth) dediğimiz bir olgu da yayılıyor. Aşı karşıtları ya da düz dünyacı gruplarda gördüğümüz gibi gözle görünür, bilimsel bulgular bir şey ifade etmiyor. Anti-entelektüalizm ya da okumuş insan düşmanlığı tüm dünyada yayılıyor. Sorunların kaynağı olarak birçok ortamda göçmenler ve yabancılar gösteriliyor. Çevrimiçi ırkçılık, çevrimiçi antisemitizm kavramlarının gözler önüne serdiği gibi sosyal medya ayrımcı söylemlerin yayılmasını daha da kolaylaştırabiliyor. Bu ortamda toplumlar, içe kapalı cemaatler halinde (ya da yankı fanuslarında) yaşayan gruplar şeklinde parçalanıyor.⁶

Tüm bu gelişmeler, II. Dünya Savaşı sonrası geliştirilen demokratik kurumların ve kazanımların da altını oyuyor. Nitekim bugün birbirinden çok farklı ülkelerde birbirine çok benzer otoriter-popülist liderlerin iktidara geldiğini görüyoruz. 2016 Amerikan seçimlerinin gösterdiği gibi bunu mümkün kılan faktörlerden biri kitlelerin dijital teknolojilerle manipüle edilmesi. Bu teknolojiler 1940'ların propagandasından çok daha detaylı ve tehlikeli sonuçlar doğurma potansiyeli taşıyor. Tehlikeli, çünkü farklılıklarla birlikte ortak yaşamı mümkün kılan yurttaşlık anlayışının bugün her yönüyle saldırı altında olduğunu görüyoruz. Dijital teknolojileri ve algoritmaları kontrol eden akımlar korku siyasetiyle yurttaşları kapalı toplulukların aparatığına dönüştürüyor. Öte yanda kontrolsüz

bir kâr mantığıyla işleyen şirketlerin ürettiği dijital içerikler yurttaşları birer tüketiciye indiriyor.

Çizdiğim bu geniş sosyolojik bağlam Türkiye için de geçerli. Hatta Türkiye özelinde ayrıca bir iki nokta daha eklenebilir. İlk göze çarpan Türkiye toplumunun tarihsel olarak kırılğan etnik, dinsel, dilsel fay hatlarına sahip oluşu. Bu yüzden her sorunu kitlelerin sosyal medyadaki tepkileriyle birlikte çok boyutlu olarak yaşıyoruz. Örneğin orman yangınlarını, sosyal medyadaki paylaşımlarla birlikte aynı zamanda bir etnik sorun, dindar ve sekülerler arasındaki sorun gibi yaşayabiliyoruz. TurkuazLab'ın çalışmalarının gösterdiği gibi, sosyal medyadaki paylaşımlar toplumsal kutuplaşmayı derinleştirebiliyor.⁷ Kutuplaşmanın sonucu olarak insanlar çok daha kolay dez/mez/malenformasyona maruz kalıyor ya da bunları bizzat üretiyor, yaygınlaştırıyor. Buna Türkiye'nin tarihsel olarak geri kalmışlık hissini eklediğimizde, kitlelerin her türlü komplo teorisine (dış güçler, büyük resim, küresel oyun gibi) çok daha fazla açık olduğu gerçeği gün yüzüne çıkıyor.

O halde başta söylediğimi daha açık bir şekilde yine tekrar edeyim: Eleştirel düşünme ve bu kitabın odak noktası olan eleştirel dijital okuryazarlık insanlık tarihinde ve özel olarak eğitimde hiç bu kadar önemli olmamıştı. Eğitim şüphesiz tek başına sorunların çözümü olamaz. Ama bu dönemde özellikle ihtiyacımız olan becerileri kazandırmakta önemli bir rol oynayabilir, sorumlu demokratik yurttaşlık kavramını tekrar tekrar hatırlatabilir. Zira eleştirel dijital okuryazarlık günümüzün belki en önemli yurttaşlık becerisidir. Branş fark etmeksizin her öğretmenin derslerinin odağına alması gereken bir konudur.

Teyit ve Öğretmen Ağı işbirliğiyle öğretmenler tarafından geliştirilen bu içeriklerin bu beceriye katkı sunması dileğiyle...

⁶Guess, A. (2018). "Araştırma: Yankı fanusları hakkındaki yankı fanuslarından kaçınmak" (B. Bulat, Çev.). *Teyit*.

⁷TurkuazLab, *Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları* (2020).

ELEŞTİREL DİJİTAL OKURYAZARLIK İÇİN EĞİTİMDE BÜTÜNLEŞİK ADIM

DR. ELİF POSOS DEVRANİ

TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ KÜLTÜR VE SOSYAL
BİLİMLER FAKÜLTESİ KÜLTÜR VE İLETİŞİM BİLİMLERİ
ÖĞRETİM ÜYESİ

İçinde bulunduğumuz çağ, dijitali odağın alan, dijitalle dair sahiyiyet ve yetkinliklere göre insanları avantajlı ya da dezavantajlı olarak adlandırdığımız bir dönem. Dijital eşitsizlik önceleri dijital erişim ve dijital araçlara sahiyiyet üzerinden dar bir tanıma sahiyken, artık bu eşitsizliği besleyen başka öğeler olduğunu biliyoruz: dijital yetkinlikler, fırsat ve riskleri doğru tanımlayabilmek, tüm bu yeterliliklerle dijitali doğru ve sorumlu şekilde kullanabilmek.

21. yüzyıl yetkinlikleri, son dönemde üzerinde en çok çalışılan konu olarak karşımıza çıkıyor. Bu yetkinlikler seti, sadece gençleri geleceğe hazırlamak için değil, kurumların da geleceğe uygun bir dönüşüm gerçekleştirebilmeleri için kendilerini geliştirmeleri gereken alanlar hakkında net bir yol haritası çizmelerini sağlıyor. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) bilişsel alan, iletişimsel alan, etik/sosyal etki olarak üç başlıkta değerlendirdiği 21. yüzyıl yetkinliklerinde, her başlıkta gördüğümüz ve her yetkinlik setini dönüştüren olgu ise dijitalleşme. İstenen yeni becerilerde dijitalleşmenin etkilediği iki başlık dikkat çekiyor: Dijital okuryazarlık ve yeni medya okuryazarlığı. Bu iki okuryazarlık seviyesini yükseltmek için belirlenecek yol haritasında, bütünleşik ve kapsayıcı bir stratejiye ihtiyaç olduğu muhakkak. Kapsayıcılıktan kastedilen ise, öğrenciyi, öğretmeni ve aileyi denkleme dahil eden, etkileşime ve birbirinden beslenmeye teşvik eden bir sistem inşa etmek.

Türkiye'deki medya okuryazarlık eğitiminin, müfredat içindeki konumunu düşünerek değerlendirdiğimizde belirli bir zaman dilimiyle sınırlanan, zorunlu olmak yerine seçmeli ders olarak öğrenciyeye sunulan bir eğitim seti olduğunu görüyoruz. Oysa dünyadaki medya

okuryazarlığı endeksleri incelendiğinde, ilk sıralarda yer alan ülkelerin tümünde temelde benzer bir yaklaşım olduğu dikkat çekiyor: Eğitim hayatının bütününe entegre edilmiş, belirli bir dersin odağı olmak yerine her dersin çıktılarında yer alan ve sürekli yenilenmeye açık bir sistem geliştirmek. Hatta veli ve öğretmeni de kapsayan bütünleşik yaklaşım gereği, okul yıllarının ötesinde bir yaşam boyu farkındalık sağlanması hedefleniyor. Dünyanın içinde bulunduğu medya ekosistemini ve yeni medyanın hızını düşündüğümüzde, medya okuryazarlığı eğitiminden beklememiz gerekenler daha da netleşiyor ve yol haritasının sonunda ulaşmak istediğimiz hedefleri net şekilde sıralayabiliyoruz:

- Erişebildiği dijital araçları doğru ve sorumlu şekilde kullanabilmek
- Medyada maruz kalınan verinin iyi bilgi/kötü bilgi olduğunun ayırdına varabilecek düzeyde eleştirel düşünme yetkinliğine sahip olmak
- Seçici bir içerik tüketicisi olmak
- Kendine ve topluma karşı sorumluluklarının bilincinde, ürettiği içeriğin doğruluğunu ve anlaşılabilirliğini önceliklendiren içerik üreticisi olmak

Bu hedeflere ulaşmak, Türkiye'deki güncel eğitim sisteminde öğretmen ve veli inisiyatiflerinin çabası ve işbirliği ile mümkün olabilir. Öğretmen Ağı ve Teyit'in "Öğretmenler için eleştirel dijital okuryazarlık" projesi tam da bu yüzden çok değerli bir adım. Özellikle Covid-19 pandemisinde tecrübe ettiğimiz zorunlu uzaktan eğitime geçiş döneminde, eğitime ve bunun ötesinde sosyal hayata erişimde dijitalle sınırlanan dünyalara hapsolan çocuklar ve aileler, öğretmenlerin yönlendirmesi ve rehberliğine

sıklıkla ihtiyaç duydu. Pandemi sonrasında ise, toplumun bilgiye ve içeriğe erişimde, yaratıcı üretimde, oyunda, sosyal ilişkilerde dijitalle kayan alışkanlıkları sağlıklı kullanımlar çerçevesinde fayda üreten süreçlere çevirmek için vakit kaybetmeden adımlar atmak gerekiyor. Şu anda okuduğunuz el kitabı, bu adımların doğru noktadan, aileye ve çocuğa dokunan öğretmenlerden başladığının göstergesi.

"Öğretmenden öğretmene atölye oturumları ile paylaşımları artırmalıyız. Sınıf içi çalışmalarda yapılan uygulama örnekleri, iyi giden ve geliştirilmesi gereken yönleri birbirimize anlatmalı, fikir alışverişinde bulunmalıyız."

- Sınıf Öğretmeni, İstanbul

Eleştirel dijital okuryazarlık projesinin çok önemli alanlardaki eksiklikleri tamamlayacağına inanıyorum. Örneğin;

- Eleştirel düşünme alanındaki müfredat eksikliklerinin öğretmenlerin inisiyatifinde ve katılımında, Prof. Dr. Kenan Çayır danışmanlığında ve Öğretmen Ağı & Teyit çatısı altında sistemli şekilde tamamlanmaya çalışılması çok değerli bir farkındalık ve emek.
- Öğretmenlerin kendi deneyimleriyle şekillenen, gerek içerikte gerekse yöntemde uygulayıcıların aynı zamanda üretici olduğu etkinliklere açık erişim
- Etkinlik önerilerinde öğretmen, veli, öğrenciyi kapsayan bütünleşik yaklaşım
- Teyit tarafından aktarılan teyitçilik ve eleştirel dijital okuryazarlığa dair arka plan ve temel bilgiler

Bu çalışmayı farklı bir yere koymamın bir diğer sebebi ise projeye imza atan iki kurum. Öğretmenlerin, meslektaşları ve farklı disiplinlerden kişi ve kurumlarla bir araya gelerek güçlendiği bir paylaşım ve işbirliğini mümkün kılan Öğretmen Ağı çatısı altında oluşan sinerji, eleştirel düşünme alışkanlığını kazandırmayı ve medya okuryazarlığını artırmayı amaç edinen Teyit'in bilgi donanımıyla birleşince, ihtiyaç duyulan eleştirel dijital okuryazarlık seviyesine erişebilmek için geriye tek eksik kalıyor: Bu değerli önerileri uygulamaya istekli, iyileştirmeye gönüllü, daha iyiye erişmeye ve sunmaya meraklı yetişkinler.

Büyük bir emeğin ve örnek bir idealizmin sonucu olan bu kitap, diliyorum ki emeği geçenlerin ama en çok da geleceğimiz olan çocukların hak ettiği özeni ve ilgiyi görecektir, öğretmen ve velilere ilham olacaktır.

Görsel betimleme: Yukarıda ve kitapçığın devamında yer verilen Teyit stickerları, illüstratör ve sticker tasarımcısı İdil Keysan tarafından Teyit için tasarlandı. Bu stickerda, yeşil renkte bir arama motoru sekmesinde "Teyit ettin mi?" sorusuna yer verilmiş ve imleç yeşil renkteki "evet" ve "kırmızı renkteki hayır" seçeneklerinin arasında duruyor. Adres çubuğunda "teyit.org" yazıyor.

ELEŞTİREL DİJİTAL OKURYAZARLIK VE TEYİTÇİLİK NASIL KESİŞİR?

ESRA ÖZGÜR

TEYİT, EĞİTİM İÇERİKLERİ SORUMLUSU

KANSU EKİN TANCA

TEYİT, EĞİTİM SORUMLUSU

"*Fake news*" yani "sahte haber" kavramı, artık tek başına internetteki bilgi düzensizliğini ve bilgi kirliliğini açıklayabilmek için yeterli değil. Bunun iki nedeni var: İlk olarak, yanıltıcı veya yanlış bilgi içeren içeriklerin çoğu haber görünümünde olmaya çalışmıyorlar, sosyal medya hesaplarından, bloglardan ve kapalı mesajlaşma uygulamalarından iletiliyorlar. İkincisi ise çoğu yanlış bilgi tamamen 'sahte' değil. Yani yanıltıcı bilgilerin bir kısmı, içerisine doğru bilgileri de sıkıştırarak yanlış yönlendirmeye çalışıyor. Bu da yanlış bilgi sorununu "sahte haber" kavramına indirgenemeyecek kadar karmaşık bir sorun haline getiriyor.⁸

Bu alandaki bir diğer yetersiz terim ise "yalan haber". Her yanlış bilgi kasti değil. Bu nedenle bilgiyi "yalan", bilgiyi yayan kişiyi "yalancı" olarak adlandırmak bizi yanlış bilgi sorununu

doğru tespit etmekten ve dahası çözüm geliştirmekten uzaklaştırıyor.

Yanlış bilginin pek çok türü var. Aşağıdaki tablo Teyit'te kullandığımız yedi yanlış bilgi türünü açıklıyor.

Bunun yanı sıra yanlış bilgiler üretilme veya paylaşılma nedenlerine göre de sınıflandırılıyorlar.

- Yanlış olduğu fark edilmeden ya da herhangi bir kasıt olmadan paylaşılan yanlış içeriklere **mezenformasyon**, yani yanlış bilgi, deniyor.
- Kasten yanıltmak için üretilmiş ve yayılmış yanlış bilgiler ise **dezenformasyon** olarak tanımlanıyor.
- Doğru bilginin zarar verme amacıyla kullanılması ise **malenformasyon** olarak biliniyor.

⁸Silverman, C. (2020). Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu üzerine Doğrulama El Kitabı. 'Teyit, Çev.'. European Journalism Center [Avrupa Gazetecilik Merkezi].

BİLGİ DÜZENSİZLİĞİ TÜRLERİ

ZARAR VERME AMAÇLI

YANLIŞLIK

Mezenformasyon

Kasıtsız/istemeden oluşan yanlışlar; örneğin yanlış fotoğraf başlıkları, tarihler, istatistikler, çeviriler veya bir hicvin ciddiye alınması

Dezenformasyon

Tamamen üretilmiş veya kasten manipüle edilmiş görsel/işitsel içerikler. Kasıtlı olarak yaratılan komplo teorileri veya söylentiler.

Malenformasyon

Kamu yararından ziyade şahsi veya şirket çıkarı için özel bilgilerin yayınlanması; örneğin birinden intikam almak için pornolarını açığa çıkarmak. Gerçek içeriğin bağlamının, tarihinin veya zamanının bilerek değiştirilmesi

FIRST
DRAFT

Çeviri: **teyit**

Yanlış bilgi ve bilgi düzensizliğine giriş

Sanılanın aksine yanlış bilgiye, sadece belirli bir yaş grubundaki ya da belirli bir eğitim seviyesindeki kişiler değil, herkes inanabiliyor ve şakalar, parodiler ve hiciv içerikler gerçek gibi algılanıp yanlış bilgiye sebep olabiliyor. Araştırmalar yanlış bilgileri uygun ve etkili şekilde düzeltmenin işe yaradığını gösteriyor.

Yanlış bilgiyi yayan aktörlerin çok farklı motivasyonları olabiliyor⁹

Komplo teorisyenleri: Komplo teorileri hiçbir şeyin tesadüf olamayacağı, her şeyin birbirine bağlı olduğu ve hiçbir şeyin görüldüğü gibi

olmadığı önergeleri üzerine kuruluyor. Komplo teorisyenleri sansasyonel bir dille ve genellikle başka komplo teorilerinden alıntılar yaparak yanlış anlatıları yaygınlaştırıyor.¹⁰

Taklit hesaplar: İtibarı yüksek bir haber sitesi, çok tanınan siyasi bir isim veya çok takipçili bir ünlüyü taklit eden hesaplar, sanki o kişi veya kurum tarafından paylaşılmış görünümü yaratarak yanlış bilgi yayıyorlar.

İçerden gizli bilgi sızdırıncılar: Özellikle salgınla birlikte hasta yakını olduğunu söyleyen, hastaneden geldiğini ya da doktor olduğunu iddia ederek halkla paylaşılmayan bilgileri söylediğini iddia eden kişilerin gönderdiği ses kayıtları ve mesajlar bu kategori içine giriyor.

⁹Bu bölümün oluşturulmasında şu iki kaynaktan yararlanılmıştır: Maldita Educa ⁽²⁰²¹⁾, "The 10 Characters of Disinformation," Maldita.es. Spring, M. ⁽²⁰²⁰⁾, "Koronavirüs: Yanlış bilgi üreten ve yayan yedi insan tipi" C. Başaçek, Çevir. Teyit.

¹⁰Karaosmanoğlu, K. ⁽²⁰¹⁹⁾, "Komplo teorileri anlamak, teşhis etmek ve başa çıkmak" Fikir Turu.

"Eleştiri' kelimesinden korkutularak büyütülen bir birey olarak eleştirel düşünmenin kıymetini anladım. Şimdi herkesin bunun kıymetini bilmesi çabasımdayım."

-Sosyal Bilgiler Öğretmeni, İzmir

Botlar: Botlar, insanların kullandığı hesaplar gibi davranmaları için eğitilebiliyor ve sosyal mecralarda botlar, halkı yanlış yönlendirmek için sistematik olarak yanlış bilgi paylaşabiliyorlar.¹¹ Bir anda çok konuşulanlar arasına giren (TT, *trendtopic* olan) konular, sürekli kullanılmaya başlayan etiketler botlar tarafından öne çıkarılıyor olabilir.

Şakacılar: Güldürmek ve eğlendirmek amacıyla üretilen şaka veya parodi içerikler, başkaları tarafından gerçekmiş gibi algılanabiliyor ve paylaşılabilir. Gerçek olduğuna inanılarak paylaşılan bir parodi içerikse, yanlış bilginin türlerinden biri haline geliyor.

Ünlüler: Çok takipçili hesapların kasten ya da kasıt olmadan paylaştıkları yanlış bilgiler çok fazla insana ulaşabiliyor.

Kutuplaştırmaya yönelik nefret söylemi

üretenler: Belli grupları hedef alarak onlar hakkında sistematik olarak yanlış bilgi yayan aktörler bireylere ve toplumlara zarar veriyor ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştiriyor.

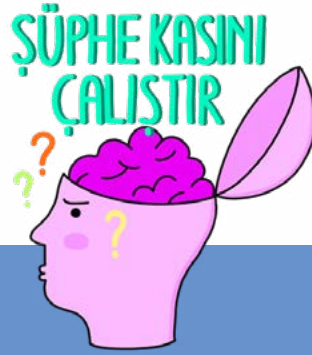
Akrabalar: Yakınları için endişe ve kaygı duyan ve onları uyararak isteyen yakınlar ve akrabalar, yanlış veya yanıltıcı bilgi içeren mesajları birbirlerine iletebiliyorlar. Yardım etme amacı olsa da bu çaba, yanlış bilgilerin yayılmasına neden oluyor.

Siyasetçiler: Belirli bir siyasi görüşe yönelik fikirleri güçlendirmek veya muhalif tarafın söylemlerini zedelemek amacıyla siyasetçiler de yanlış bilgi paylaşan aktörler arasında olabiliyor.

Dolandırıcılar: Taklit mesajlar, sahte reklamlar veya tıklamanızı isteyen e-postalar para kazanmak için yanlış bilgi yayıyorlar.

Yanlış bilgiyle bireysel mücadele: Şüphe kası

Türü ve arkasındaki motivasyonlar farketmeksizin yanlış bilginin önüne geçebilmek için bireysel olarak atılabilecek ilk adım şüphe kasını çalıştırmak. Eleştirel düşünme, pratikle geliyor ve bu yüzden karşılaştığımız içeriklere şüpheyi yaklaşmak, bilginin kaynağını ve kaynağın güvenilirliğini sorgulamak ve bu basit adımları her şüpheli bilgi için tekrar etmek yanlış bilginin yayılmasını engelliyor.

- Bu içeriği kim yaptı?
- Kimin görmesini istiyor olabilirler?
- Bu bilgi kimin işine yarayabilir, kime zarar verebilir?
- Bu haberde eksik bilgi var mı? Önemli bir parçası çıkarılmış olabilir mi?
- Haberi yazan alanında uzman mı?

Görsel betimleme: Yukarıdaki pembe renkte tasarlanmış stickerda düşünen bir insan suratı yer alıyor. Kafasından beyni gözüktüyor ve üzerinde yeşil renkte "Şüphe kasını çalıştır" yazıyor. Kafanın etrafında soru işaretleri var.

¹¹Starbird, K. (2019). "Disinformation's spread: bots, trolls and all of us" 'S. Ün, Çev.). *Teyit*.

Yanlış bilgiyle mücadelede heybemize koymamız gereken bir diğer değer ise **medya okuryazarlığı**. Medya okuryazarlığı, medya mesajlarını çözümlayebilmek, mesajın fikirlere, duygulara ve davranışlara olan etkisini incelemek ve bütün bunların sorumluluğunu bilerek medya üretmek anlamına geliyor. Finlandiya gibi bazı ülkeler medya okuryazarlığı eğitimlerini müfredata katarak toplumsal bir değişim amaçlıyor.¹²

Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme becerilerini besleyen başlıca etkenlerden biri de **basın özgürlüğü**. Çünkü doğru bilgiye giden yol güvenilir kaynaklardan geçiyor. Basının özgür olduğu ülkelerde medya okuryazarlığının da yüksek olduğunu söylemek mümkün.¹³

Yanlış bilgilerin mevcut kutuplaşmaları derinleştirebileceğini, bireylere, özellikle de kırılgan grupta yer alanlara sosyal, ekonomik ve hatta fiziksel anlamda zarar verebileceğini, büyük ekonomik zararlara yol açabileceğini akılda tutmak ve dijital dünyada bu sorumlulukla hareket etmek önemli.

Komple teorileri

Türk Dil Kurumu komple teorisini "*bir kimse, kuruluş veya ülkeye karşı gizlice, zarar verici tuzak kurulduğu varsayımına dayanan düşüncelerin tümü*" diye tanımlıyor. Araştırmalar savunmasız hisseden insanların komple teorilerini destekleme ve yama olasılığının daha yüksek olduğunu gösteriyor. Ayrıca komple teorileri, tam açıklayamadığımız olayları ya da cevaplandıramadığımız soruları, yahut belirsizlikleri "gizli" ve "kötücül" bir komplonun sonucu oldukları varsayımına dayandırdıklarından da ilgi çekebiliyor. Komple teorileri, uygun bulunmayan kanaatlerin desteklenmesinden kaçınmak için bir araç olarak kullanılabilir. Örneğin iklim değişikliğini inkar edenlere iklim değişikliği hakkında bilgi

sunulduğunda, tepkilerinin genellikle komple odaklı olduğu **görülmüyor**.¹⁴ Aşağıda *Komple Teorisi El Kitabı*'nda yer alan komple odaklı düşünmenin yedi temel özelliğini görebilirsiniz.

Kaynak: Komple teoris el kitabı 2020

Çelişkili

Ağır basan şüphe

Kötü niyet

Bir şeyler yanlış olmalı

Zulüm gören kurban

Kanıtlara başışıklık

Rastgele yeniden yorumlama

Görsel betimleme: Görselde yedi adet simge yer alıyor. Görsel komple odaklı düşünmenin yedi temel özelliğini şöyle sıralıyor: Uçları birbirini gösteren iki ok "çelişkili"yi, ortasında ünlem işareti yer alan büyüteç "ağır basan şüphe"yi, kimliği belirsiz gözlüklü kişi "kötü niyet"i, üzeri çizilmiş belge "bir şeyler yanlış olmalı"yı, dizleri üzerine çökmüş insan figürü "zulüm gören kurban"ı, kalkın "kanıtlara başışıklık"ı ve birbirine çizgilerle bağlı noktalar "rastgeleliği yeniden yorumlama"yı gösteriyor.

Nereye kadar şüphe duyacağız?

Komple teorileri ve teorisyenlerinden de anlaşılacağı üzere, "şüphe" yalnızca teyitçilerin önem verdiği bir konu değil. Komple teorisyenleri de bu pratiği sahipleniyor. Oysa bu iki şüphe duyma biçimi arasında önemli farklar var. Şüphenin temellerine, şüpheyi besleyiş ve sorulara yanıt arayış yöntemlerine bakarak "makul şüphencilik" ve komple teorilerine kadar giden "paranoid şüphe" arasındaki farkı anlamak mümkün. Aşağıdaki tablo makul bir şüphayle devam eden geleneksel düşünme yöntemleriyle paranoid bir şüphe barındıran komple odaklı düşünme yöntemlerinin özelliklerini gösteriyor:¹⁵

¹²Tanca, K.E. (2019), "**Medya okuryazarlığı yanlış bilginin önüne geçebilir**" *Teyit*.

¹³Özgür, E. (2021), "**Güvenilir kaynaklar tehlikede: Basın özgürlüğü ve yanlış bilgiyle mücadele**" *Teyit*.

¹⁴Lewandowsky, S. ve Cook, J. (2020) **Komple Teorisi El Kitabı**, Teyit, Çev.

Geleneksel Düşünme

Sağlıklı şüphecilik
Kanıtlara duyarlılık
Tutarlılık için çaba göstermek

Gerçek komplo

Komplu Odaklı Düşünme

Ağır basan şüphe
Kanıtlara duyarsız
Çelişki

Hayali komplo

Bir çözüm yöntemi: Teyitçilik

Teyitçilik, şüpheli bilgilerin doğruluğunun açık kaynaklar ve sistematik bir metodoloji kullanılarak kanıtlanması ya da çürütülmesi olarak tanımlanabilir.¹⁶ Bir gazetecilik okulu ve araştırma kuruluşu olan Poynter Enstitüsü bünyesinde yer alan Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı (IFCN), dünya üzerinde teyitçilik faaliyetleri yürüten kurumları bir ağ altında bir araya getirmek amacıyla 2015 yılında kuruldu. Ağın içerisinde yer alacak teyit kuruluşlarının tarafsızlık, kaynakların şeffaflığı, finansal ve organizasyonel yapının şeffaflığı, metodolojinin şeffaflığı, açık ve güvenilir bir düzeltme politikası izleme gibi ilkelere sadık olması gerekiyor.

Şüpheli bilgileri saptama yolları

Karşılaştığımız haber, paylaşım ya da fotoğraflarda şüphe kasımızı uyaracak birkaç ipucu olabilir.

Eğer içerik;

- Direkt olarak duygularınıza hitap eden söylemler/görseller,
- Haber ya da görselde "flaş açıklama", "tarihi karar" gibi linke tıklamayı teşvik eden ifadeler,
- Deprem, yangın gibi kriz anlarında, olay yerinden olduğu iddiasıyla paylaşılan bir fotoğraf,
- Daha çok kişiyle paylaşmaya davet eden çağrılar içeren bir metin,
- "Uyarı", "gizli" gibi ifadelerin yer aldığı, polis, savcılık gibi kurumlarla ilişkilendirilen bir mesaj,
- Yazım hataları içeren bir resmi yazı,
- "Çok gizli", "Kişiye özel" gibi ifadeler barındıran bir resmi yazı,
- Kaynağı belirtilmeden paylaşılan veriler, barındırıyor ya da beğen butonuna basmadan önce durmakta fayda var. Şüpheli bilgileri saptamak, yanlış bilginin yayılımını engellemek için ilk adım. Üzerinde şüphe olan bilginin doğruluğundan emin olmak için izlenebilecek birçok yol var.

¹⁶a.g.e

¹⁶"Teyitçilik"le ilgili ayrıntılı bilgi için [Teyitçilik Vikipedi sayfasını](#) inceleyebilirsiniz.

Şüpheli bilgileri saptama yolları

Kriz anlarında olay yerinden olduğu iddiasıyla paylaşılan fotoğraflar

- Fotoğrafı görünce ne hissettim?
- Duygusal mı hareket ediyorum?
- Fotoğraf farklı bir olay sırasında çekilmiş olabilir mi?

Tık tuzakları

- İlgili haber ya da görselde "flaş açıklama", "tarihi karar", "inanılmaz açıklama" gibi linke tıklamayı teşvik eden ifadeler bulunuyor mu?

WhatsApp mesajları ve ses kayıtları

- Mesaj "UYARI" gibi dikkat çekici ifadelerle mi başlıyor?
- Mesajda yazım hataları var mı?
- Mesaj polis, savcılık gibi yetkili kurumlara ilişkilendirilmiş mi?
- Mesajı paylaşmaya davet eden çağrılar var mı?
- Kime ait olduğu bilinmeyen bir ses kaydı mı?
- "Birin tanıdığı", "bir arkadaş" gibi belirsiz kişilerin söylemleri mi aktarılıyor?

Sızdırıldığı iddia edilen gizli yazışmalar

- Yazım hataları var mı?
- Kurum ya da yetkili isimleri hatalı olabilir mi?
- Çok gizli vb. ibareler yer alıyor mu?
- Yazı tipi, belge yapısı şüphe uyandırıyor mu?

Çarpıtılmış veriler

- İddiada yer verilen verinin kaynağı belirtilmiş mi?
- Kaynak olarak belirtilen kurum güvenilir mi?

"Çok anlamlı bir değişimi de öğrencilerim için gözlemledim. Bir çiçeğin sulanarak büyümesi gibi, ben de öğrencilerimin eleştirel düşünme becerilerini destekledim; aslında çok müsait ve zengin olan merak dünyalarında eleştirel bir sorgulama içerisine girmelerini sağladım. Çok küçük dokunuşlardı ama bu dokunuşların büyük etkisi olacağına inanıyorum. Dokunuşların ilhamı ise 'biz'de saklı."

-Sosyal Bilgiler Öğretmeni, İzmir

Görsel içerikli iddialar için tersine görsel arama yapmak, kaynak araştırması için Google gibi arama motorlarındaki arama komutlarını kullanmak, Google Maps gibi online haritalar üzerinde çalışarak konum doğrulama yapmak bu yollardan birkaçı.¹⁷

Araştırma: Yanlış bilgiyi çürütmek işe yarıyor

Bilgiden şüphelendik, farklı teyitçilik yöntemleri izleyerek yanlış olduğunu gösterir güvenilir bulgulara eriştik. Peki ya şimdi? Araştırmalar yanlış bilgiyi çürütmenin bu bilgilerin internette paylaşılma olasılığını azalttığını gösteriyor. Çürütme için izleyebileceğimiz adımlar ise şöyle:¹⁸

- Çürütmenize doğru bilgiyle başlayın!
- Yanlış bilgiyi sadece bir kez tekrar edin.
- Neden yanlış yönlendirdiğini açıklayın.
- Çürütmenizi, doğru bilgiyi tekrarlayarak bitirin.

Bir çürütme örneği

Gerçek

Gerçekle başlayın ve bilgileri **basit** ve somut hale getirin.

Yanlış bilgi düzeltildiğinde ortaya çıkan nedensel 'boşluğu' dolduracak **gerçekçi bir alternatif** sunun.

Efsane

Yanlış bilgiyi **sadece bir kez**, düzeltilmeden hemen önce tekrarlayın.

Yanlış

Efsanenin nasıl yanlış yönlendirdiğini anlatın.

Yanlış bilginin altında yatan **yanılırlara işaret edin**.

Gerçek

Çürütmeyi, en sonunda doğru bilgiyi **pekiştirecek** şekilde bitirin.

Kaynak: Yanlış Bilgileri Çürütme El Kitabı
Centre for Climate Change Communication, 2020

teyit

¹⁷Joseph, R. (2021). "Rehber: Akıllı telefonunuzdan görsel doğrulamanın dört yolu" (C. Başaçek, Çev.). Teyit.

¹⁸Lewandowsky, S. ve diğerleri (2020). Yanlış bilgileri Çürütme El Kitabı. Teyit, Çev.

Yanlış bilgiye neden inanırız?

"Yanlış bilgi psikolojisi, yani doğru olmayan şeylere inanmamız için bizi yüreklendiren zihinsel kısayollar, karışıklıklar ve yanılsamalar, bunun zararlı etkilerini nasıl önleyebileceğimiz konusunda bize çok fazla bilgi verebilir."¹⁹

"Daha önce koridordaydım, bütün kapılar kapalı, her yer kilitli[ydi]. Şimdi anahtar bulma aşaması çok daha kolay, daha az vakit harcıyorum."

-Sosyal Bilgiler Öğretmeni, İstanbul

Teyit yanlılığı, bilişsel yanlılıklarımızdan biri. Hali hazırda sahip olduğumuz inançlar ve fikirlerle örtüşen ve onları doğrulayan bilgilere inanma ve bunun dışında kalan bilgileri reddetme eğilimi olarak açıklanıyor.

Bilişsel cimrilik, daha az zihinsel çaba harcayarak, yani daha az düşünerek ve üzerinde daha az kafa yorarak, basit açıklamaları seçmek anlamına geliyor. Böylece üzerinde düşünmemiz ve değerlendirmemiz gereken bir yanlış bilgi gördüğümüzde, buna yeterince vakit ayırmayabiliyor ve doğru olduğunu düşünebiliyoruz.

Yankı fanusu, sadece kendi fikirlerimize yakın olan görüşlerin yankılandığı ve sadece bu yankıları duyduğumuz ve dolayısıyla da sadece bunlardan haberdar olduğumuz çevrimiçi fanus. Yankı fanusundan çıkmak için birden çok kaynağa başvurabilir, desteklemediğiniz görüşlere dair içerikleri takip edebilir ve mevcut görüşlerinizle örtüşen ve çelişen tüm bilgilere eleştirel yaklaşmayı alışkanlık haline getirebilirsiniz.

Filtre balonları: İnternetteki hareketlerinizi takip eden algoritmalar yardımıyla, sizin hoşunuza gidebilecek, beğeneceğiniz ve paylaşmak isteyeceğiniz içeriklerin önünüze çıkarılması. Yankı fanusu gibi filtre balonları da sizin yeni bakış açıları ve fikirlerle karşılaşmanızı engelliyor.

Algoritma: Bir görevin otomatik olarak gerçekleştirilmesi için düzenlenen işlemler zinciri olarak tanımlanıyor. Algoritmalar, arama geçmişi, ziyaret edilen sayfalar, beğeniler ve paylaşımlar gibi kişinin etkileşime girdiği içerik türlerini veriler dahilinde tutuyor. Algoritmalar bu verilerden elde ettikleriyle kişilere özelleştirilmiş içerikler sunuyor ve platformda daha uzun süre zaman geçirmelerini sağlıyor.

Yanlış bilgiye inanma sebeplerimiz ve yankı fanuslarımızdan çıkmamıza yarayacak adımlar hakkında izleyebileceğiniz videolar için QR kodunu takip edebilirsiniz.

¹⁹Shane, T. (2020). Yanlış Bilgi Psikolojisi. First Draft. Teyit, Çev.
²⁰Toprakçı, K.C. (2014). "Bilimin anlamını gölgeleyen tehlike: Sahte bilim!" Evrim Ağacı.
²¹Çavuş, G. ve Tezcan, M. (2019). "Oltaya takılma" Teyit.

Eleştirel dijital okuryazarların akılda tutabileceği kavramlar

Sözdebilim: Bilimsel argümanlar kullanılarak ileri sürülen, ancak bilimsel çalışmaların temelini oluşturan materyal, metot, test edilebilirlik gibi unsurları barındırmayan veya yeterli bilimsel araştırma ile desteklenmeyen iddia ya da bilgiler.²⁰

Oltalama: Kötü niyetli kişi veya kişilerin, başka kurum veya kişilermiş gibi görünerek kullanıcıların hassas bilgilerini ele geçirmeye çalıştığı siber dolandırıcılık yöntemidir. Kötü niyetli kişi veya kişilerin ele geçirmeye çalıştığı hassas bilgilerin başında, kullanıcıların kimlik bilgileri ve finansal hesaplarına ait bilgiler yer alır.²¹

Tık tuzağı (Clickbait): Yanıltıcı, yanlış ya da sansasyonel bir başlık kullanarak sadece istenilen internet sitesine girilmesi amacıyla yapılmış link uzantıları. Bu tip içeriklerin hedefi, kişiyi istediği bilgiye ulaştırmak değil, sadece bağlantıya girilmesini sağlamak, yani tık kazanmaktır.

Yapay zeka sahteciliği (Deepfake): Yapay zeka kullanılarak oluşturulmuş kurmaca içerikler. Mevcut video ve ses dosyalarının, yeni ama kurmaca bir içerik yaratmak için kullanılmasıyla üretilir. Bu tür videolarda kişiler, söylemedikleri sözleri söyler, yapmadıkları şeyleri yapar gözükür. Kurmaca video olarak da adlandırılır.²²

Cheapfake: Deepfake içeriklere kıyasla *cheapfake*'ler, daha ucuz ve erişilebilir araçlarla oluşturuluyor. *Deepfake* teriminin ardından, cheap (ucuz) ve fake (sahte) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan *cheapfake* yerine, *shallowfake* (sılgık) ya da *dumbfake* (aptallık) terimleri de kullanılabilir. Cheapfake

içerikler, genellikle *Photoshop* gibi bilgisayar programlarının yardımı, mevcut çekimlerin kırılarak veya birleştirilerek bağlamından koparılması veya video içeriğinin hızının değiştirilmesi gibi çeşitli yöntemlerle üretiliyor.²³

Bot hesap: Bilgisayar programları tarafından yönetilen sosyal medya hesapları. Botlar belirli bir platformda istediği şekilde gönderiler paylaşması veya etkileşime girmesi için oluşturulur. Otomatize edilmiş bu hesaplar, insan gücüne ihtiyaç duymaksızın gönderi paylaşabilir ve diğer içeriklerle etkileşime girebilir. Örneğin Twitter'daki botlar genellikle belirli bir etiket üzerinden sürekli tweet atarak konuyu gündeme taşırlar.²⁴

Görsel betimleme: Yukarıdaki stickerda pembe renkte bir el büyüteçi yeşil renkte yazılmış "Doğru mu?" sorusunun üzerine tutuyor.

²⁰Özgür, E. (2021). "Rehber: Deepfake ve cheapfake'leri tespit etme yolları" *Teyit*.

²³a.g.e.

²⁴Renhart, A. (2017). "Araştırma: Twitter'da sahte hesapları ayırt etme yöntemleri" (E. Gürel, Çev.). *Teyit*.

**YARATICI
ÇÖZÜMLER
MERHABA!**

Öğretmenler için Eleştirel Dijital Okuryazarlık Projesi katılımcısı öğretmenler, dokuz aylık proje süresince bir yandan eleştirel dijital okuryazarlık becerilerini keşfederken, bir yandan da güçlendikleri konuda yaygınlaşmayı nasıl sağlayacakları üzerine düşünüp, küçük gruplara ayrılarak öğrenci, öğretmen ve veli hedef kitlelerine yönelik yaratıcı çözümler geliştirme için çalıştılar. Yaratıcı çözümler öğretmenlerin eğitim ortamlarında tespit ettikleri bir sorun üzerinden yola çıktı ve bu ihtiyaca doğrudan temas eden çözüm yollarına odaklandı. Çözümleri proje katılımcısı öğretmenler dijital ortamda ve eğitim ortamlarında yüz yüze uygulayıp, küçük gruplarda değerlendirdiler ve geliştirdiler.

Öğretmenden Öğretmene, Öğretmenden Öğrenciye, Öğretmenden Veliye başlıkları altında yaratıcı çözümleri, çözümün amacını, hedef kitlesini, hazırlık ve uygulama sürelerini, gerekli malzemelerini, çözümün yönergeleri ve ipuçları ile birlikte bulabilir, uyguladıktan sonra [geribildirim formunu](#) doldurarak (aşağıdaki QR kodunu okutarak) çözümleri iyileştirme sürecine dahil olabilirsiniz.

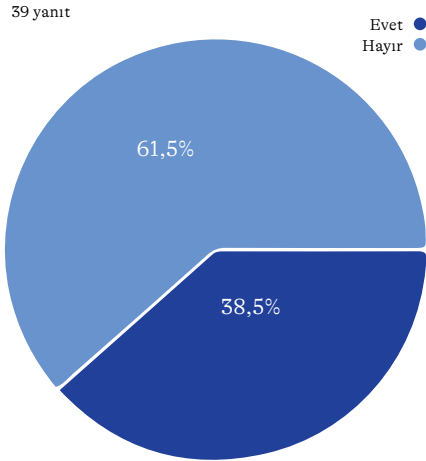
Yaratıcı çözümlerin uygulanması sırasında yol gösterici olması için bir kavram havuzu hazırlandı. Bu tabloda çözümleri geliştiren öğretmenler, eleştirel dijital okuryazarlığa dair kavramları kademeler ve hedef kitlelere göre ayırdı. Çözümleri uygularken tartışmaya açılacak kavramlar bu tablo yardımı ile kademeye ve hedef kitleye göre seçilebilir.

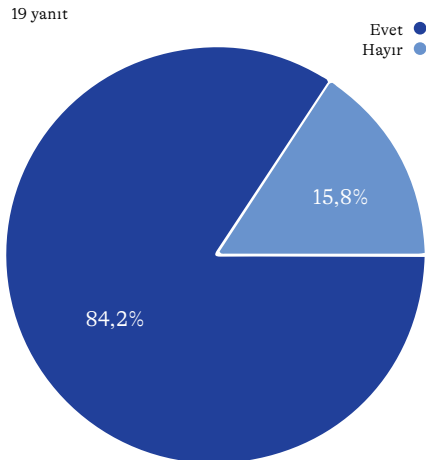
Öğretmenler çözümleri okullara taşıyor

Projenin sürecinin değerlendirilebilmesi için yürütülen izleme ve değerlendirme çalışmalarından çıkarılan sonuca göre, projenin öğretmenleri öğrencileriyle eleştirel dijital okuryazarlık çalışmaları yürütmeye teşvik ettiği söylenebilir.

Daha önce öğrencilerimin dijital okuryazarlık konusunda güçlenmesine yönelik çalışma(lar) yürüttüm.

Proje itibarıyla öğrencilerimin dijital okuryazarlık konusunda güçlenmesine yönelik çalışma(lar) yürüttüm.

ÖĞRETMENDEN ÖĞRETMENE

**ÖĞRETMENLER
ODASI "TEYİT'E
MUHTAÇ" DUVARI**

Çözümü geliştirenler: *Hasan Dirik (İngilizce Öğretmeni), Merve Bursa (Sosyal Bilgiler Öğretmeni), Gizem Ok Uluçay (Sınıf Öğretmeni), Okan Aksoy (Fen Bilimleri Öğretmeni), Muhammet Ali Mert (Psikolojik Danışman), Soner Küçükgökmen (Okul Öncesi Öğretmeni), Yasemin Gültekin (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen)*

Çözümün amacı: Öğretmenlerin şüpheli, yanlış ve yanıltıcı bilgiler konusunda farkındalık kazanmasını sağlamak ve onları teyitçi gibi düşünebilmeleri için teşvik etmek

Yola çıktığımız soru:

Şüpheli bilgiler, öğrenciler kadar öğretmenleri de yakından ilgilendiriyor. Peki, öğretmenlerin eleştirel dijital okuryazarlık konusunda farkındalık kazanmasını, teyitçilik pratikleri ile tanışmalarını ve bu konunun öğretmenler arasında gündem haline gelmesini nasıl sağlarız?

Hedeflenen etki:

- Öğretmenlerin karşılaştıkları şüpheli bilgilere karşı eleştirel yaklaşımlarının ve sorgulayabilmelerinin desteklenmesi
- Öğretmenlerin karşılaştıkları şüpheli bilgilere karşı eleştirel tutum ve alışkanlık geliştirmeleri
- Doğru bilginin ve teyitçilik çabasının önemini okul içerisinde aktarmada öğretmenlerin eğitimin diğer aktörleri için rol modellere dönüşmeleri

Kimlerle uygulanabilir: Her branş ve her kademedeki öğretmen

Hazırlık süresi: 2 gün

Uygulama süresi: İhtiyaç duyulduğunda tekrar uygulanabilir iki haftalık periyotlar

Gerekli malzemeler: En az A2 boyutunda mantar pano, maket karton, mukavva, strafor, renkli zarflar ya da fon kartonu, renkli post-itler ve raptiye

"Öğretmenin soru sorma, eleştirel düşünme tutumu sınıf iklimine direkt yansıyor. Hep birlikte sorgulamaya başladık, [öğrencilerim] çok mutlular bu durumdan."

- Muhammet Ali Mert (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen)

Çözümün adımları:

1- Çözümün uygulanacağı duvar alanı için öğretmenlerin sıklıkla uğradıkları bir konum seçilir.

2- Belirlenen alana malzemelerle bir pano hazırlanır.

3- Pano, yeteri kadar yazı yazılabilecek şekilde beş ana parçaya ayrılır ve sütunlara soldan sağa doğru "Teyitçilik ipuçları" "Merak edilen," "Ne/neler şüpheli geldi?" "Teyitli hali" ve "Teyitçi" başlıkları eklenir.

4- "Teyitçilik ipuçları" sekmesine **10 yönlendirici soru** eklenir:²⁴

1- *Gördüğün içerik sana ne hissettiriyor? Çok kızıyor, seviniyor veya üzülüyor musun?*

2- *Kaynağı, yazar adı belirtilmiş mi?*

3- *Gereksiz noktalama işareti ya da büyük harf kullanılmış mı? Yazım yanlışları var mı?*

4- *Doğrudan bedef aldığı, zarar vermek istediği biri/birileri/bir şey olabilir mi?*

5- *Taribi belirtilmiş mi? Güncel mi?*

6- *Reklam ya da tık tuzağı olabilir mi? Yoksa şaka amaçlı parodi içerik mi?*

7- *Başka bir kaynakta da mevcut mu? Bu kaynaklar güvenilir mi?*

8- *Üzerinde oynama yapılmış olabilir mi ya da tamamen uydurma mı?*

9- *Kullanılan görseller, videolar, babsedilenlerle gerçekten ilişkili mi?*

10- *Bağlamı bütünlüklü bir şekilde aktarılmış mı?*

²⁴Checkology, (2020), "Araştırma: On soruda sahte haberler nasıl saptanır?" "C. Başaçek, Çev.).Teyit.

5- Öğretmenler merak ettikleri içerikleri "Merak edilen" sütununa yazarlar. Bu bir iddia formatında yazılabilir. Yazılan iddianın kaynağı biliniyorsa belirtilir. (Örneğin: Pisagor'un eşinin adının Hipotenüs olduğu iddiası)

6- Aynı ya da başka bir öğretmen "Ne/neler şüpheli geldi?" sütununa paylaşılan içeriğin hangi özelliklerinden dolayı şüpheli durduğunu not eder (Örneğin: Sosyal medyada çokça paylaşıldı, yazım hataları bulunuyor, kaynağı açıkça belirtilmemiş, romantik bir efsane gibi duruyor vb.).

7- Sonrasında, bu öğretmen ipuçlarından yola çıkarak temel teyitçilik yöntemleri ile ilgili bilgiyi teyit eder (Temel teyitçilik yöntemleri için Eleştirel Dijital Okuryazarlık ve Teyitçilik Nasıl Kesilir? yazısından yararlanılabilir.).

8- "Teyitli hali" sütununa araştırmasını aktarır (Örneğin: Teyit daha önce bu iddiayı incelemiş ve (...) nedenlerle yanlış olduğu sonucuna varmış...) ve "Teyitçi" sütununa kendi ismini yazar.

9- Bu sürecin belirli bir zaman aralığı boyunca uygulanmasının ardından, süreçte yer alan öğretmen grubu ile teyitlenen bilgiler ve teyitleme süreci hakkında bir deneyim paylaşımı çemberi düzenlenmesi önerilir. Bu paylaşım çemberinde sürece dair deneyimler, öne çıkan teyitlemeler, öğrenimler ve geri bildirimler üzerinde durulabilir.

10- Bu çözümün ve eleştirel dijital okuryazarlık beceri seti ile ilişkili beceri ve tutumların okul ekosisteminin bir aracı haline gelmesi için, duvar uygulaması düzenli bir uygulama haline getirilebilir, okuldaki tüm aktörlerin birlikte kullandığı bir araca dönüştürülebilir. Uygulama esnasında öne çıkan tartışmalar, okulun birlikte araştırdığı, üzerine faaliyetlerde bulunduğu konular olarak ele alınabilir.

Çözümün dijital uyarlaması için öneriler:

Çözümü dijitalle uyarlamak için *Padlet* & *Wakelet* gibi pano uygulamalarından yararlanılabilir. Bu pano uygulamalarında herkese açık bir bağlantı oluşturulup, ilgili sütunlar fiziksel panodaki gibi hazırlanabilir. Sürecin yaygınlaşması ve tartışmaları ortak mesajlaşma ya da sosyalleşme uygulamaları üzerinden yürütülüp, deneyim paylaşımı ve bazı kritik tartışmalar için *Zoom* & *Google Meet* gibi araçlardan faydalanılabilir.

Çözümü uygulayacak olan öğretmene not:

- Çözümü uygulayacak öğretmen, kademelere yönelik kavram havuzuna bakılabilir.
- Süreç başlangıcında uygulamaya katılacak öğretmenlerle oluşturulacak ve sürecin kapsamını katılımcı bir şekilde düzenleyen bir sosyal kontrat, duvara okul ortamı için uygun olmayan tartışmaları tetikleyebilecek hassas bilgi yazılması gibi olaylarda krizleri önleyebilir veya tartışma sürecini kolaylaştırılabilir.
- Duvarın hazırlanma ve uygulama süreci, evrensel tasarım ilkeleri²⁵ gözetilerek, süreçte yer alacak öğretmenlerin özel ihtiyaç ve özellikleri gözetilerek yönetilmelidir. Örneğin, görmeyen öğretmenlerin bulunduğu bir okulda, yüz yüze uygulama sırasında panoda bulunan sütunların Braille alfabesi ile yazılması, eklenen yazıların seslendirilmesi ve görsellerin betimlenmesi gibi faaliyetler çözümün kapsayıcılığı açısından önemlidir. Panonun yüksekliği de kısa ve uzun boylu öğretmenlerin kullanımı düşünülerek ayarlanmaya çalışılmalıdır.
- Çözümü uyguladıktan sonra geri bildirimlerinizi bizlere iletmenizden büyük memnuniyet duyarız. Geribildirim formu için [tıklayın](#).

ÖĞRETMENDEN ÖĞRENCİYE
DİJİTAL
DEDEKTİFLER

Çözümü geliştirenler: *İklim Babar Gören (Sosyal Bilgiler Öğretmeni), Merve Bursa (Sosyal Bilgiler Öğretmeni), Mustafa Dursun (Türkçe Öğretmeni), Şebnem Ayna (Türkçe Öğretmeni), Yasemin Gültekin (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen)*

Çözümün amacı: Öğrencileri, kapalı ve açık platformlarda karşılıklarına çıkan bilgilerin doğruluğunu teyit etmeleri için teşvik etmek ve öğrencilerin şüphe kasını harekete geçirmek

Yola çıktığımız soru: Öğrencilerin özellikle arama motorları ve sosyal medyada karşılıklarına çıkan ilk bilgiyi doğru varsayarak olduğu gibi kabul etmelerinin önüne nasıl geçebiliriz? Öğrencilerin, bilgilere eleştirel yaklaşmalarını nasıl sağlarız?

Hedeflenen etki:

- Öğrencilerin eleştirel dijital okuryazarlık becerilerinin desteklenmesi
- Öğrencilerin karşılaştıkları şüpheli bilgilerle karşı eleştirel tutum ve alışkanlık geliştirmeleri
- Öğrencilerin şüphe kasının güçlenmesi ve teyitçilik yöntemlerini kullanması

Kimlerle uygulanabilir: İlkokul 3-4. sınıflar, Ortaokul ve Lise

Hazırlık süresi: 1 Hafta

Uygulama süresi: 40 dakika süreli 4 buluşma

Gerekli malzemeler: Yüz yüze uygulaması için: fon kartonu, küçük kutu, renkli A4, patafix, post-it, kalem ve pano. Dijital uygulama için: internete erişimi olan bir elektronik cihaz.

Çözümün Adımları:

1- Süreçte gönüllü olmak isteyen bir grup öğrenci seçilir ve ilk buluşma tarihi belirlenir. Gruptaki öğrenci sayısının verimli büyük grup

tartışmalarına elverişli bir sayıyı geçmemesi veya altında kalmamasına dikkat edilmelidir.

2- İlk buluşmada, öğrencilere yanlış bilgi türleri hakkında kavramsal bilgi verilerek eşleştirme/quiz oyunu oynanır (İsteğe göre *Wordwall*, *Kaboot* ya da Menti gibi bir dijital araç kullanılabilir).²⁶

3- İkinci buluşmada, Padlet ya da okul panosunda yanlış bilgi içeren örnek içerikler sergilenerek, öğrencilerin bunların hangi yanlış bilgi türüne ait olduğunu bulması ve tartışmaları sağlanır.²⁷

Örnekler:

- [Amerika'da bir orangutanın yeni koronavirus tehlikesi yüzünden ellerini yıkamaya başladığı iddiası](#)
- [Ders notlarını kimseyle paylaşmayan öğrencinin notlarının ekrana yansıtıldığı iddiası](#)
- [Fotoğrafların dünyada bir tane kalan nesli tükenmiş siyah aslanı gösterdiği iddiası](#)
- [Karpuzun içinden kavun greyfurt limon ve yumurta çıktığı iddiası](#)
- [Fotoğrafın National Geographic tarafından yılın fotoğrafı seçildiği iddiası](#)
- [Videodaki kuş maket tasarımcısı tarafından yapılan bir kukla](#)
- [Görüntünün bebek ornitorenke ait olduğu iddiası](#)
- [İneklerden çıkan gazın iklim değişikliğinin en önemli sebebi olduğu iddiası](#)
- [Ferrari'nin bir kamyonun altından geçtiği video gerçek değil](#)
- [Fotoğrafın Vietnam'da yaşayan koyun tilkisini gösterdiği iddiası](#)
- [Videonun Amerikan futbolu maçında sayı yapan bir kediyi gösterdiği iddiası](#)
- [Fotoğrafın gerçek bir beyaz yarasayı gösterdiği iddiası](#)

²⁷Foça, M.A. (2019). "Sözlük: Yanlış bilginin en yaygın yedi türü" *Teyit*.

²⁶Örnek Padlet için: <https://padlet.com/ogretmenagi/yanlisbilgi>. Listelenen iddia örneklerine ulaşmak için kitabın dijital versiyonunda yer alan linklerden faydalanılabilir ya da Teyit'in websitesi üzerinden ilgili iddialar aratılabilir.

METODOLOJİ

+ DOĞRU

Elde edilen kanıtlar incelenen iddianın doğru olduğunu göstermiştir.

× YANLIŞ

Elde edilen kanıtlar incelenen iddianın yanlış olduğunu göstermiştir.

+ KARMA

Elde edilen kanıtlar incelenen iddiadaki çoklu önermenin hem doğru hem de yanlış yönleri olduğunu göstermiştir.

? SONUCLAN-DIRILMADI

Elde edilen kanıtlar iddiayı doğru, yanlış ya da karma olarak işaretlemeye yeterli olmamıştır.

YANLIŞ BİLGİ TÜRLERİ

Bir olayla ilişkilendirilen ancak farklı bir durumu yansıtan fotoğraf, video, alıntı ya da haber başlıkları
HATALI İLİŞKİLENDİRME

Tamamen üretilmiş, herhangi bir gerçeklik payı taşımayan içerikler
UYDURMA

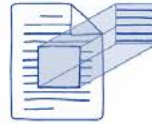
Eğlence ve alaya alma amaçlı hazırlanan, kullanıcıları yanıltma potansiyeli olan
PARODİ

Bir kişi ya da kurumun imitasyonunun oluşturulduğu içerikler ya da hesaplar
TAKLİT

Gerçek anlamından saptırarak yanlışla sürükleme/yönlendirme
ÇARPITMA

Doğru bir bilginin, içinde bulunduğu olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden koparılarak farklı bir anlatı içinde sunulması
BAĞLAMDAN KOPARMA

Seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla değiştirilmiş bilgi
MANİPÜLASYON

"Temel kavramlar [öğrencilerimin] oldukça ilgilerini çekti: "Ne yaptığımızı bilmek beni çok şaşırttı" dedi biri. Kapalı ve açık [sosyal medya] hesaplarında "teyit bulaştırıcısı" olmaya karar verdiler."
- Sosyal Bilgiler Öğretmeni, İstanbul

4- Üçüncü buluşmada, öğrenciler küçük grup tartışmalarına izin verecek bir sayıda gruplara ayrılır ve örnekler gruplara bölüştürülür. Gruplardan, verilen örnekleri incelemeleri, tartışmaları ve bir araştırma planı oluşturmaları istenir. Küçük grup çalışmasının ardından buluşma, grupların kendilerine verilen örneklerdeki bilgilerin, yanlış bilginin hangi türleri olduğunu bulma ve nedenlerini açıklayabilme ödeviyle sona erer.

5- Dördüncü ve son buluşmada, verilen örneklerde öğrencilerin buldukları yanlış bilgilerin türleri ve nedenleri tartışılır. Gruplar bir önceki buluşmada verilen ödevlerini birbirlerine sunar. Buluşmanın sonunda öğrencilerin sürece dair değerlendirmelerini yapmaları sağlanır.

6- Uygulamanın sürdürülebilirliği açısından okul panosu, Padlet ya da istenen bir dijital araç ile öğrencilerin karşılaştıkları bilgilerde yanlış bilgileri tespit edebilmeleri ve görünür kılabilimleri yani dedektiflik yapmaya devam etmeleri için alan açılabilir. Bu süreç "Öğretmenler Odası Teyit'e Muhtaç Duvarı" uygulamasına benzer şekilde yürütülebilir.

Çözümü uygulayacak olan öğretmene not:

- Çözümü uygulayacak öğretmen, kademelere yönelik kavram havuzuna el kitabının ilgili bölümünden ulaşabilir.

- Süreç başlangıcında uygulamaya katılacak öğrencilerle oluşturulacak ve sürecin kapsamını katılımcı bir şekilde düzenleyen bir sosyal kontrat hazırlanması önerilir. Sosyal kontrat, öğrencilerle birlikte belirlenen buluşma tarihlerini, tartışma ilkelerini, sınıf ortamının değer ve kurallarını belirtecek şekilde hazırlanıp süreç boyunca güncelleme ve tartışmaya açık şekilde konumlandırılabilir.

- Uygulama süreci, evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek, süreçte yer alacak öğrencilerin özel ihtiyaç ve özellikleri gözetilerek yönetilmelidir. Örneğin, farklı öğrenme biçimlerini gözetmek için kimi yanlış bilgi örnekleri video formatında seçilebilir.

- Çözümü uyguladıktan sonra geribildirimlerinizi bizlere iletmenizden büyük memnuniyet duyarız. Geribildirim formu için [tıklayın](#).

ÖĞRETMENDEN ÖĞRENCİYE

TEYİT HAMAĞI

(TEYİT HABERLERİ

ANLAMA

MERKEZİ AĞI)

Çözümü geliştirenler: *Hasan Dirik (İngilizce Öğretmeni), Merve Bursa (Sosyal Bilgiler Öğretmeni), Gizem Ok Uluçay (Sınıf Öğretmeni), Venüs Yılmaz (Türkçe Öğretmeni), Okan Aksoy (Fen Bilimleri Öğretmeni), Muhammet Ali Mert (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen), Soner Küçükgökmen (Okul Öncesi Öğretmeni) Yasemin Gültekin (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen)*

Çözümün amacı: Öğrencileri, doğru bilgiye ulaşmak için teyitçilik yapmaya ve kaynaklarını çeşitlendirerek araştırmaya teşvik etmek

Yola çıkılan soru: Öğrencileri günlük hayatta, internette ve sosyal medyada karşılaştıkları bilgileri araştırmaları ve teyit etmeleri konusunda nasıl teşvik edebiliriz?

Hedeflenen etki:

- Öğrencilerin karşılaştıkları her bilginin öncelikli olarak kaynağına bakma alışkanlığını kazanmaları
- Öğrencilerin bir bilgiyi tüketirken onun doğruluğunu teyit etmeye yönelen sorular sorabilmeleri
- Öğrencilerin şüphe kaslarının desteklenmesi ve merak ettikleri konularda bağımsız bir şekilde araştırma yapıp güvenilir kaynakları seçebilmeleri

Kimlerle uygulanabilir: İlkokul, Ortaokul ve Lise

Hazırlık süresi: 1 hafta

Uygulama süresi: Hedeflenen etki için en az bir ay düzenli olarak uygulanması önerilir.

Gerekli malzemeler: Ağ oluşturabilecek malzemeler, Teyit HamAğı başlığı; renkli zarflar ya da fon kartonu/renkli post-itler ya da raptiye, teyit edilen bilgilerin konulacağı kese

Çözümün adımları:

1- Sınıfta öğrencilerin sürekli karşılaşabilecekleri, uğrak bir alan belirlenir (Dijitalde uygulamak için *Padlet* gibi dijital pano araçları kullanılabilir).

2- Belirlenen alana hamak ile ağ kurulumu ya da benzeri malzemelerle ağa benzer bir yapı oluşturulur.

3- Bu alan dört parçaya ayrılır ve sırayla "Şüpheli bilgi", "Teyitli bilgi", "Yöntemler ve kaynaklar" ve "Benden size ipucu" başlıkları atılır.

4- Uygulamaya başlamadan önce öğrencilere arama motorlarını etkin kullanma ve güvenilir kaynakları tespit etme yollarıyla ilgili bilgilendirme yapılır.

5- Öğrencilerden internette, sosyal medyada karşılaştıkları ya da arkadaşlarından duyduğu şüpheli bir bilgiyi getirmeleri ve hamağa eklemeleri istenir.

6- Tüm şüpheli bilgiler toplandıktan sonra sınıf içinde aralarından çok merak edilen bir şüpheli bilgi seçilir ve sınıfta araştırılır.

7- "Yöntemler ve kaynaklar" sütunu altına izlenen yollar yazılır ve hangi kaynaklardan araştırma yaptıklarını belirtmeleri istenir. Öğrencinin kendi araştırma sürecinde kullandığı teyitçilik yöntemlerini yazması beklenir (Örnek: Diğer haber kaynaklarına baktım, tersine görsel arama kullanarak araştırdım, daha önce Teyit kuruluşları incelemiş mi kontrol ettim vb.).

8- "Teyitli bilgi" sütunu altına ulaşılan sonuç, sebebiyle birlikte "doğru/yanlış çünkü..." şeklinde ifade edilir.

9- "Benden size ipucu" ise öğrencilerin teyitçilikle ilgili ipuçlarının paylaşılacağı

alandır (Örnek: Güncel olup olmadığını kontrol et, kaynağını kontrol et, yazım hatalarına dikkat et vb.).

10- Merak edilen şüpheli bilgiler sınıfta düzenli aralıklarla birlikte araştırılıp teyit edilir.

11- Sınıfla birlikte uygulamalar sonrasında öğrencilerin bireysel teyitçilik becerilerini güçlendirebilmek için hamaktaki bilgileri kendileri de araştırarak teyit edebilecekleri ve hamağa not edebilecekleri hatırlatılır.

"Ana haberlerde duyduğu bir haberi bir öğrencim sınıfa taşıdı. Bunun üzerine "Her haber doğru mudur?", "Doğru olduğunu anlamak için neler yapmak gerekir?" gibi sorular dolaşmaya başladı sınıfta. Şüphesi kası çalıştıkça benim yüzümdeki gülümseme arttı."

- Sınıf Öğretmeni, Adana

Çözümü uygulayacak olan öğretmene not:

- Uygulamanın sürdürülebilirliği için, uygulama belirli dersler veya günlerde yaklaşık 30 dakika ayrılarak düzenli bir şekilde tekrar edilebilir.

- Öğrencilerden gelen şüpheli bilgiler arasında doğrulanabilir olmayan iddiaların de bulunması yüksek bir ihtimaldir. Böyle durumlarda gelen bilginin hangi sebeplerle doğrulanamaz olduğu tartışılıp, uygulama sürecinin devamında nasıl bilgilere odaklanılabileceği konuşulabilir.

- Süreç başlangıcında uygulamaya katılacak öğrencilerle oluşturulacak ve sürecin kapsamını katılımcı bir şekilde düzenleyen bir sosyal kontrat hazırlanması önerilir. Sosyal kontrat,

öğrencilerle birlikte belirlenen buluşma tarihlerini, tartışma ilkelerini, sınıf ortamının değer ve kurallarını belirtecek şekilde hazırlanıp süreç boyunca güncelleme ve tartışmaya açık şekilde konumlandırılabilir.

- Uygulama süreci, evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek, süreçte yer alacak öğrencilerin özel ihtiyaç ve özellikleri gözetilerek yönetilmelidir. Örneğin, panonun yüksekliği de kısa ve uzun boylu öğrencilerin kullanımı düşünülerek ayarlanmaya çalışılmalıdır

- Çözümü uyguladıktan sonra geribildirimlerinizi iletmeyi lütfen unutmayın. Geribildirim formu için [tıklayın](#).

Görsel betimleme: Yukarıdaki stickerda pembe renkte çizilmiş bir el, avuç içi yukarıya bakacak şekilde duruyor ve üzerinde yeşil renkte "Kaynağın ne?"

ÖĞRETMENDEN ÖĞRENCİYE

**UYANDIRAN
MASALLAR**

Çözümü geliştirenler: *Meriç Dönmez (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen), Gülay Yeniay Bulut (Sınıf Öğretmeni), Fatma Gülen (Sınıf Öğretmeni), Merve Bursa (Sosyal Bilgiler Öğretmeni), Şebnem Ayna (Türkçe Öğretmeni), Gözde Uysal (Matematik Öğretmeni), Semra İnan (Sınıf Öğretmeni), Mubammet Ali Mert (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen), Nebi Burak Ay (Özel Eğitim Öğretmeni)*

Çözümün Amacı: Öğrencilerin karşılaştıkları bilgilere eleştirel yaklaşımlarını desteklemek ve eleştirel dijital okuryazarlıkla ilgili temel kavramları masallar aracılığıyla kazanmalarını sağlamak.

Yola çıkılan soru: Öğrencilerin bilgiyi işleme süreçlerinde eleştirel dijital okuryazarlık becerilerini ve eleştirel düşünerek sorgulamalarını nasıl destekleriz?

Hedeflenen etki:

- Masal uyarlamalarının ve temel kavramların masallar içinde sorgulanması ile öğrencilerin şüphe kasını desteklemek ve temel eleştirel dijital okuryazarlık kavramlarını kazandırmak
- Öğrencilerin şüpheli, yanlış ve doğru bilgileri ayırt edebilme becerisini desteklemek
- Öğrencilere karşılaştıkları şüpheli bilgiler karşısında sorgulayıcı bir tutum ile araştırmalar yapabilme alışkanlığı kazandırmak

Çözüme dair:

Uyandıran Masallar çözümü toplamda dört farklı uyarlanmış masal örneğini içerir ve aynı zamanda eleştirel dijital okuryazarlık becerilerini desteklemek amacıyla uygulanabilecek bir metodolojik yaklaşım önerisidir. Bu el kitabının hazırlanma sürecinde, bu dört masal eleştirel dijital okuryazarlık becerileri ile ilintili temel

kavramlardan kademeye uygun olanlar kullanılarak dönüştürülmüş ve üzerinden yanlış bilgi ile ilgili tartışmalar yürütülebilir hale getirilmiştir. Yönergeleri, uyarlanmış metinleri ve uyarlama notları ile birlikte verilmiş bu dört masal farklı gruplara göre yeniden düzenleneceği gibi, izlenen yaklaşım ile farklı masal ve hikayelere de dönüştürülebilir. Uygulama süreci, yaratıcı yazma kazanımları ile birleştirilerek, çocuklarla birlikte yeni Uyandıran Masallar örnekleri geliştirilebilir. Uygulama sonrasında öğrencilere iletmek için hazırlanan örnek değerlendirme formu incelenebilir.²⁹

Çözümün dijital uyarlaması için öneriler:

- Bu çözüm kapsamında geliştirilen masal örnekleri ve uygulama süreçlerini uzaktan eğitim ve dijital ortamlara uyarlarken belirli dijital araçlardan ve yöntemlerden yararlanılabilir.
- Küçük grup tartışmaları için *Zoom Breakouts* özelliği kullanılabilir.
- Büyük grup tartışma soruları *Menti* gibi etkileşimli sunum araçları kullanarak verilebilir.
- Süreci arşivlemek, araştırma bulgularını toplamak, değerlendirme yapmak, küçük grup çalışmalarını kolaylaştırmak için *Padlet* & *Wakelet* gibi pano uygulamalarından yararlanılabilir.
- Önerilen yapboz gibi giriş ve ısınma aktiviteleri olduğu gibi aynı uygulamalar üzerinden dijital ortamda uygulanabileceği gibi yeni ısınmalar oluşturularak başka araçlar da tercih edilebilir.
- Masallarla birlikte uygulanacak "kodlayarak okuma çalışması" için örnek bir sonraki sayfada verilmiştir.

²⁹Uyandıran Masal çözümleri için hazırlanmış değerlendirme formuna [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Ek. Kodlayarak okuma çalışması

Bu çalışma, kavramların metin içerisinde nerelerde karşımıza çıktığını, kavramlarla ilgili metin içerisinde verilen kanıt ve verileri ayırtmak, ilgili tartışma için iddia ve kanıtları hazırlamak amacı ile uygulanabilir. El kitabı içinde masalarda tartışılmak ve öğrencilerde farkındalık yaratılmak istenen kavramlar her masalın giriş bölümünde belirtilmiştir. Masalarda kavramların eğitimi tarafından önceden kodlanması, tartışmaların yürütüldüğü süreçte verimlilik sağlayacaktır. Bu çalışma, öğrenciler için katılımcı grubun özellikleri dikkate alınarak uyandıran masalın ilk kez okunması sırasında veya sürecin tamamının ardından bir değerlendirme yöntemi olarak kullanılabilir.

Çalışmanın adımları

- 1- Uyandıran masalın içerisinde kazandırılmak için seçilen temel kavramlar öncelikle eğitimi tarafından incelenir ve masalın kodlayarak okuması yapılır.
 - 2- Okuma yönergeleri verilirken (ihtiyaca göre, masalın ilk okuması sırasında veya değerlendirme sürecinde), temel kavramlar kodlar olarak herkes tarafından erişilebilir bir yerde belirtilir. Süreçteki öğrenci hazır bulunuşluğunu artırmak amacıyla belirlenen her kavram için bir kod ortaklaşa belirlenip kullanılabilir.
 - 3- Her okuyucuya, masal metninin bir kopyası dağıtılır ve okuma esnasında belirlenen kavramlar ile karşılaştığında bunları farklı şekillerde işaretlemesi veya metnin ilgili kısmının yanına not düşmesi istenir.
 - 4- Kodlayarak okuma sırasında masal içerisinde bölümler birden fazla kavramı karşılayabilir. Bu durum öğretmen tarafından fark edilebilir veya edilmeyebilir. Tartışmalar esnasında bu durum ortaya çıktığında, öğrencilere doğruluk veya yanlışlık bildiren kesin ifadeler ve cevaplamalardan ziyade, yaptıkları kodlama ilgili düşüncelerini gerekçeleri ile söylemeleri ve tartışmaları istenir.
- Aşağıda, kitapçıkta yer alan *Uyandıran Masal: Ağustos Böceği ve Karınca* masalının kodlayarak okuma örneği yer almaktadır:

UYANDIRAN MASAL: AĞUSTOS BÖCEĞİ İLE KARINCA

Ağustos ayının sıcaklığında kış bazarlıklarını sürdüren karıncalar, dalda tüm gün şarkı söyleyen ağustos böceğini duyduka söyleniyorlardı; "Söyle şimdi sen şarkımı, kış gelip bavalara soğuyunca ne yapacaksın bakalım?"

Safşata

İçlerinden birisi: "Öyle söylüyorsun ama hiç kışın sıkıntı çeken ağustos böceği görmedim ben.

Eleştirel düşünme- doğruluk kontrolü

Hatta her yıl başka başka ağustos böcekleri ile tanışıyoruz."

Doğruluk kontrolü - veri ile düşünme

"Bak bunu hiç düşünmemişim," dedi diğeri. "Ben de hiç görmedim. Biz çalışırken ağustos böceklerine

Süphecilik

söyleniriz, kış geldiğinde ise hiçbirini görmeyiz. Başka yerlere mi göç ediyorlar acaba?"

İddia

"Ama hiç çalışmadan nasıl bayatta kalabilirler ki?" dedi diğeri.

Süphecilik - eleştirel düşünme

Hepsi birbirlerine baktı ve "Çalış çalış durma çalış, o zaman keyifli olur kış" şarkısını söyleyerek işlerine devam ettiler.

Bu sırada ağustos böceği, şarkısını söylerken bir taraftan düşünüyordu:

"Neden bana ağustos böceği diyorlar? Yaz böceği ya da şarkı böceği değil?"

Eleştirel düşünme

"Bunu düşünen var mıdır? Sadece bir ayın adıyla anılmak: eylül böceği, mart böceği duyan var mı?"

Eleştirel düşünme- süphecilik

Bu şarkıları söylemek öyle kolay ve birden bire olan bir şey mi sanıyorlar?"

İddia - doğruluk kontrolü

Beni tembel, işe yaramaz, bütün işi gücü şarkı söylemek olan bir böcek olarak tanıyorlar."

Mit - efsane

"Ne yaparsın, bayat işte..."

Masal I: Ağustos Böceği ve Karınca

Masal I: Ağustos Böceği ve Karınca

Geliştirenler: *Meriç Dönmez, Gülay Bulut, Fatma Gülen*

Kimlerle uygulanabilir: İlkokul 3. ve 4. sınıf, Ortaokul 5. sınıf

Hazırlık süresi: 30 dakika

Uygulama süresi: 30'ar dakikalık üç oturum

Gerekli Malzemeler: Masalın orijinal hali (yaygın olarak kullanılan versiyon ve çevirilerden seçilecek bir kitap, seslendirilmiş kitap vb.), uyarlanmış masal, dijital uygulamaların linkleri (sezdirme, eşleştirme vb. oyunlar), yüz yüze uygulama için kartlar, yapboz ve *WordWall* için akıllı tahta

Çözümü uygulayacak olan öğretmene notlar:

- Masalın orijinal halinin çocuklar tarafından bilinmesi sağlanır (Bunun için masal sınıfta okunabilir ya da dinletilebilir). Bu aşamada masalın yaygın olarak bilinen erişilebilir versiyonlarından biri seçilebilir.
- Dijital araçlar kullanılacaksa, linkler önceden hazırlanır ve kontrol edilir.
- Uygulama yapılacak sınıfın seviyesine göre, kavramlar eklenip çıkarılabilir. Uygulama başlamadan önce buna dikkat edilmesi gerekir.
- Uygulama öncesinde seçilen temel kavramlara sınıfın hakim olması veya öğretmenin süreçte sorduğu sorularla bu kavramlara dair farkındalık yaratması gerekir. (Örnek: Bu metinde kasıtlı olarak yanlış verilmiş bir bilgi olabilir mi? Varsa, hangi bilgi olabilir?) Bu aşamada sokratik sorgulama tekniği izlenebilir.
- Uygulama öncesinde örnek değerlendirme formu incelenerek bir form hazırlanır ve uygulama sonrası öğrencilerle paylaşılır (Örnek forma, Uyandıran Masallar çözümünün "çözüme dair" altbaşlığından ulaşabilirsiniz).

Çözümün Adımları

Birinci Oturum

1- Beklenti yaratmak amacıyla, öğretmen öğrencilere "Bugün masallar üzerine çalışacağız, masamızın hangisi olduğunu öğrenmek için bir yapboz yapacağız" diyerek önceden hazırlanmış bir yapboz bağlantısını akıllı tahta üzerinden paylaşır.³⁰

2- Öğrenciler yapbozu tamamladıktan sonra masalın "Ağustos böceği ve Karınca" olduğu tespit edilir ve masalın kahramanları üzerine konuşulur. Orijinal masal öğrencilere anlatılır ve ön bilgiler açığa çıkarılır.

3- "Bugün, Uyandıran Masallar'dan "Ağustos böceği ve Karınca" masalı üzerine konuşacağız" açıklaması yapılır.

a. "Uyandıran Masal" dediğimizde aklınıza ne geliyor? sorusu yöneltilir ve öğrenci cevapları alınır.

4- Şüphencilik, doğruluk kontrolü, eleştirel

düşünme, mit, iddia, teyit, safsata, kavramlarının yazılı olduğu bir sunum sayfası gösterilir. Bu kavramların neler çağrıştırdığı ve bunlardan ne anladıkları sorulur.

5- "Uyandıran Masal: Ağustos Böceği ile Karınca" okunur (Not: Masal çözüm adımlarının ardından ekte verilmiştir). Masal üzerine konuşulur; öğrencilere az önceki kavramlarla masalda geçenler arasında ne gibi bağlantılar olabileceği sorulur.

a. Okuduğumuz bu masalla önceden bildiğimiz masal arasında neler farklı?

b. Aklınızda ne gibi sorular oluştu?

c. Masalı bu şekilde dinlediğinizde ne gibi farklılıklar tespit ettiniz?

6- Bir sonraki derse kadar bu masaldan sonra akıllarında oluşan sorular ve şüpheler ile ilgili notlar almaları ve bunlar üzerinden araştırma yapmaları istenir ve ilk oturum sonlandırılır.

Görsel Betimleme: Sınıf ortamındaki iki öğrenci akıllı tahta üzerinde bulunan yapboz oyununu tamamlamaya çalışıyor. Arkalarında bulunan bir diğer öğrenci ise onları izliyor.

³⁰Örnek yapboza [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

İkinci Oturum

1- Oturuma, Uyandıran Masal "Ağustos Böceği ve Karınca" okunarak başlanır.

2- Öğrencilerden sorularının cevapları ve araştırma sonuçlarını dikkate alarak neler fark ettikleri sorulur.

a. Ağustos böceği hakkında neler biliyorsunuz, bu bilgileri nasıl/nereden edindiniz?

b. Okuduğumuz metinde, Ağustos böceği kendisine neden bu adın verildiğini merak ediyor. Sizce neden olabilir?

3- Araştırma sonuçları sınıfta tartışılır.

4- Kendi araştırma sonuçları ile bir önceki oturumda üzerine tartışılan şüphecilik, doğruluk kontrolü, eleştirel düşünme, mit, iddia, teyit, safsata kavramlarından hangilerinin eşleştiği tartışılır.

5- *WordWall* benzeri bir araç ile kavram eşleştirmesi ya da yüz yüze uygulamada kavram kartları ile eşleştirme ya da kodlama uygulaması yapılarak kavramların pekiştirilmesi sağlanır.

Üçüncü Oturum

1- Sınıf küçük grup tartışmalarına uygun bir sayıda gruplara ayrılır. Gruplardan kendi bulguları ve tartışılan kavramları kullanarak masalı yeniden yazmaları istenir.

2- Öğrenciler küçük gruplarda kendi uyandıran masallarını yazarlar.

3- Yazılan uyandıran masallar büyük grupta paylaşılır. Masallar üzerine konuşulur.

a. Büyük grup tartışmasında yöneltici sorular ile öğrencilerle masallardan ve uygulama sürecinden kazandıkları öğrenimler üzerine konuşulur.

b. Büyük grupta ulaşılmak istenen temel mesajlar karşılaştığımız her bilginin doğru olmayabileceğini, günlük hayatımızda maruz kaldığımız birçok bilginin masaldaki gibi gerçeklikle uyuşmuyor olmayabileceği ve tüm bunlar ışığında yanlış bilgilerin bizlerde kalıp yargı ve ön yargılar geliştirebileceği ve yanlış kararlara yönlendirebileceği olacaktır.

4- "Bu uygulamanın ardından, masalı herkes tarafından bilinen haliyle tekrar duyduğunuzda nasıl davranırdınız, neler yapardınız? Neden?" sorusu sorulur.

5- "Bugünden sonra bir bilgi ile karşılaştığınızda (bir haber okuduğunuzda, bir sosyal medya içeriği ile karşılaştığınızda vb.) kendinize hangi soruları daha sık sormaya başlayacaksınız?" sorusu üzerine yürütülen bir büyük grup tartışması yapılır ve süreç tamamlanır.

6- Hazırlanacak bir değerlendirme formu öğrencilerle paylaşılır (Örnek forma, Uyandıran Masallar çözümünün "**çözümüne dair**" altbaşlığından ulaşabilirsiniz).

Uyandıran Masal: Ağustos Böceği ile Karınca

Ağustos ayının sıcaklığında kış hazırlıklarını sürdüren karıncalar, dalda tüm gün şarkı söyleyen ağustos böceğini duydukça söyleniyorlardı;

"Söyle şimdi sen şarkını, kış gelip havalar soğuyunca ne yapacaksın bakalım?"

İçlerinden biri "Öyle söylüyorsun ama hiç kışın sıkıntı çeken ağustos böceği görmedim ben. Hatta her yıl başka başka ağustos böcekleri ile tanışıyoruz dedi."

"Bak bunu hiç düşünmemiştim," dedi diğeri. "Ben de hiç görmedim. Biz çalışırken ağustos böceklerine söyleniriz, kış geldiğinde ise hiçbirini görmeyiz. Başka yerlere mi göç ediyorlar acaba?"

"Ama hiç çalışmadan nasıl hayatta kalabilirler ki?" dedi diğeri.

Hepsi birbirlerine baktı ve "Çalış çalış durma çalış, o zaman keyifli olur kış" şarkısını söyleyerek işlerine devam ettiler.

Bu sırada ağustos böceği, şarkısını söylerken bir taraftan düşünüyordu;

"Neden bana ağustos böceği diyorlar? Yaz böceği ya da şarkı böceği değil?"

"Bunu düşünen var mıdır? Sadece bir ayın adıyla anılmak; eylül böceği, mart böceği duyan var mı? Bu şarkıları söylemek öyle kolay ve birden bire olan bir şey mi sanıyorlar? Beni tembel, işe yaramaz, bütün işi gücü şarkı söylemek olan bir böcek olarak tanıyorlar."

"Ne yaparsın, hayat işte..."

Masal II: Fareli Köyün Kavalcısı

Masal II: Fareli Köyün Kavalcısı

Geliştirenler: *Merve Bursa, Şebnem Ayna, Gözde Uysal*

Kimlerle uygulanabilir: Ortaokul 5. 6. 7. 8. sınıflar

Hazırlık süresi: 1 saat

Uygulama süresi: 40'ar dakikalık iki oturum

Gerekli Malzemeler: Kağıt, kalem

Ön Hazırlık

- Öğrenciler ile birlikte tartışılacak masalın bilinirliği sorgulanır.
- Öğrencilere eleştirel dijital okuryazarlık becerilerinde geçen uygun kavramlar (*Örneğin;* asılsız haber, bağlamdan koparma, çarpıtma, dezenformasyon, etkileşim, manipülasyon, saptırma, safsata, yankı fanusu, yanlış bilgi) verilir ve öğrencilerden derse gelmeden kavramları araştırmaları istenir.
- Uygulama öncesi örnek değerlendirme formu incelenerek oturumların sonrasında paylaşılmak üzere hazır edilir (Örnek forma, Uyandıran Masallar çözümünün "çözüme dair" altbaşlığından ulaşabilirsiniz).

Çözümün Adımları:

- 1-** Öğretmenin hazırlık sürecinde eleştirel dijital okuryazarlık ile ilgili temel kavramlara hakim olması beklenir. Öğretmen konuya ve kavramlara hakimiyet açısından çalışılacak masalda geçen kavramlar ile masalda yer alan ifadeleri karşılaştırır.
- 2-** Öğrencilerden masalda yer alan kavramlarla ilgili çalışmanın yapılacağı güne kadar araştırması istenir.
- 3-** İlk oturum 10 dakikalık ısınma oyunu ile başlar.

Örnek Isınma (10 dk)

Öğretmen öğrenciler ile birlikte bir çember oluşturur. Herkesin çocukken okuduğu masalları hatırlamasını ister. Ardından tüm grup birlikte bir ritim tutar. Ritim tutarken alkış, parmak şıklatma gibi hareketler yapılabilir. Bu ritim boyunca sırasıyla her katılımcı, ritme uygun şekilde;

- Bir masal kahramanının adını söyler

Bir tur tamamlanıp herkes söz aldıktan sonra,

-Bir masal mekanı veya evrenini söyler

Bir tur daha tamamlanıp herkes söz aldıktan sonra,

- Bir masal kahramanını niteleyen bir sıfat söyler.

**Eğer katılımcılar ritim boyunca bunların herhangi birini söyleyemez veya daba önce o tur içerisinde söylenenleri yineler ise oyun dışı kalır.*

4- Öğrencilerle "Fareli Köyün Kavalcısı" masalı üzerinde konuşma yapılır, herkesin bildiği ortak noktalar kısaca vurgulanır. Araştırılması istenen temel kavramlar üzerine öğrencilerden kendi deneyimlerini aktarmaları istenir ve genel düşünceleri alınır. Kavramlar sınıf içerisinde büyük grupta tartışılır. Her öğrencinin kavramlar hakkında söz almasına dikkat edilir.

5- Sınıf küçük grup tartışmalarına uygun bir sayıda gruplara ayrılır. Gruplara uyandıran masal metni verilir. Metnin küçük gruplarda ortak olarak okunması, araştırılan ve tartışılan kavramların metinde verilen yeterli süre içerisinde bulunması istenir. Süre grupların dinamiğine göre esnek olarak verilmelidir.

6- Sonrasında yeniden büyük grup tartışmasına dönülür. Gruplarda çalışılan kavramlar ve masal metninde geçen ifadeler her grubun eşit bir şekilde söz almasıyla ortaklaştırılır.

7- Kavramlarda ortaklaşılması sürecinin ardından ikinci oturuma geçiş yapılır. Uygulayıcı bu oturuma da benzer bir ısınma ile başlayabilir. Oturumda, Doğru - Yanlış - Şüpheli İfadeler eki küçük gruplara dağıtılır ve burada yer alan ifadelerin birlikte doğruysa "D", yanlışsa "Y" ve şüpheliyse "Ş" şeklinde kodlanması istenir (Bahsedilen ek, masalın sonunda aynı başlık ile verilmiştir.)

8- İfadeler kodlandıktan sonra yeniden büyük grup tartışmasına dönülür ve öğrencilerin cevapları üzerinden tartışma yürütülür. Bu tartışma sürecinde, öğrencilere doğruluk veya yanlışlık bildiren kesin cevaplar vermek yerine, yaptıkları kodlama ilgili düşüncelerini gerekçeleri ile söylemeleri ve tartışmaları istenir.

9- Büyük grup tartışması, temel kavramlara dair farkındalığın paylaşılması, uygulama sürecine dair deneyimlerin duyulması ve duyguların paylaşılması ile tamamlanır.

Değerlendirme formu öğrencilerle paylaşılır (Örnek forma, Uyandıran Masallar çözümünün "**çözümüne dair**" altbaşlığından ulaşabilirsiniz).

Çözümü uygulayacak olan öğretmene notlar:

- Uygulama yapılacak sınıfın seviyesine göre, kavramlar eklenip çıkarılabilir. Uygulama başlamadan önce buna dikkat edilmesi gerekir.
- Uygulama süreci, evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek, öğrencilerin özel ihtiyaç ve özellikleri gözetilerek yönetilmelidir. Örneğin, görmeyen katılımcıların var olduğu gruplarda dijital araç kullanımı sırasında metinlerin ekran okuyucu tarafından okunabildiği kontrol edilmeli, yansıtılan görseller betimlenmelidir.
- Uygulayıcıya destek olması açısından aşağıda kavramların masalın içerisindeki ilgili yerlerle eşleştirilmesine dair örnekler verilmiştir.

Masalda geçen ifadeler ile temel kavramların metin içerisinde eşleştirilmesine dair örnekler:

"Bu garip adam da kimin nesi? Nereden çıktı? Hiç bizden gibi değil? Kıyafetleri de değişik. Konuştuğu gruba da bakılırsa pek hayırlı birine de benzemiyor... Fareleri getiren sakın bu olmasın."
(Bağlamdan koparma)

Korkak köylüler, "Koskoca kral nasıl olur da sözünü tutmazmış... Kralımız altınları verdim diyorsa vermiştir," diyerek kavalcının altınları almadığına inanmamış. **(Yankı fanusu)**

Bu söylenti kulaktan kulağa yayılmaya başlamış ve korkak köylülerin hepsi fareleri kavalcının getirdiğine inanır olmuşlar. **(Yanlış bilgi)**

Uyandıran Masal: Fareli Köyün Kavalcısı

Çok çok eski zamanlarda çok şirin bir köy varmış. Köyün en büyük özelliği halkının dayanışma içinde birbirleriyle yardımlaşarak mutlu ve huzur içinde yaşamasıymış. Yardımlaşmaları da olmasa kral yüzünden hiç mutlu olamazlarmış. Gelgelelim bu huzurlu ve mutlu günleri giderek azalmaya başlamış. Kralın artan vergileri yüzünden halk iyice fakirleşmiş. Ne kendilerine ne de çevrelerine bakamaz olmuşlar. Etraf pislikten geçilmez olmuş. Bütün evleri ve köyü fareler basmış, evlerdeki tüm yiyecekleri yemeye ve halkı korkutmaya başlamışlar. Zamanla köyün adı "fareli köy" olmuş. Köylüler, bu durumu konuşmak için kralın yanına doğru yola koyulmuşlar. Kral şikayetler karşısında oldukça kayıtsız kalmış. "Ben şimdiye kadar bir tane bile fare görmedim. Bu mevzuyu bu kadar büyütmeyin. Evlerinizi temiz tutun yeter," diyerek gelenleri başından savmış.

Köylülerin bir kısmı bu duruma çok öfkelenirken, bir kısmı da kralın biddetinden korkup sessizce saraydan ayrılmışlar. Öfkelenen köylüler yolda bir kavalcıyla karşılaşmış. Kavalcı köylülere nereden geldiklerini neden bu kadar öfkeli olduklarını sormuş. Köylüler de olanları kavalcıya anlatmışlar. Bu durumu öğrenen kavalcı köylülerle birlikte bir plan yapmış.

Öfkeli köylülerle kavalcının konuştuğunu gören diğer korkak köylüler, aralarında fısıldaşmaya başlamış. "Bu garip adam da kimin nesi? Nereden çıktı? Hiç bizden gibi değil? Kıyafetleri de değişik. Konuştuğu gruba da bakılırsa pek hayırlı birine de benzemiyor... Fareleri getiren sakın bu olmasın?"

Bu söylenti kulaktan kulağa yayılmaya başlamış ve korkak köylülerin hepsi fareleri kavalcının getirdiğine inanır olmuş. Yine de evlerine dönüp kralın emrettiği gibi evlerini temizleyen bütün köylüler fareleri uzaklaştırmayı başarmışlar. Aradan günler geçmiş ve bir sabah uyandıklarında yine her tarafta farelerin cirit attığını görmüşler. Hem de bu sefer sayıları eskisinden de daha fazla olmuş. Çünkü öfkeli köylülerle kavalcının yaptıkları plan devreye girmiş. Sayıları o kadar fazla olmuş ki bu sefer fareler köyle yetinmeyip bir de sarayı basmışlar. O sabah kral çığlık çığlığa uyanmış çünkü fareler odasının her tarafını kaplamakla kalmamış bir de kralın kulağını kemirmeye başlamışlar. Bu durumdan çok korkan kral ne yapacağını bilemediği için ülkeye haber salmış. "Sevgili halkım büyük bir talihsizlik içindeyiz. Köyünüzü saran farelerden dolayı biliyorum ki hepimizin başı deritte. Sizleri çok önemseydiğim için bizi bu dertten kurtarana büyük bir ödül vaat ediyorum; ona bir sandık altın vereceğim," demiş.

Ülkenin bütün köylerini dolaşan haberciler köylülerin konuştuğu garip görünümlü kavalcıdan bahsetmişler. Kavalcı kralla görüşmeye çıkmış. Krala elindeki kavalla fareleri köyden uzaklaştırabileceğini söylemiş. Çaresizlikten ne yapacağını şaşırان kral bu teklifi hemen kabul etmiş. İşi bitirdiğinde bir sandık altın almak üzere anlaşmışlar.

Kavalcı kavalını çalmaya ve çok güzel ezgiler çıkarmaya başlamış. O anda ne olduysa evlerde saklanan bütün haylaz fareler, saklandıkları delikten tek tek çıkarak kavalcının peşine takılmaya başlamış. Kavalcı hem çalışıyor hem de dereye doğru yürüyormuş. Onu takip eden fareler büyümüş gibi köprüye doğru yürümeye devam etmiş. Hep beraber dağın ardında kaybolmuşlar ve fareler bir daha köye dönmemişler.

Görevini güzelce yerine getiren kavalcı bir sandık altınını almak için köye, kralın yanına dönmüş. Ancak açıkögözlü kral nasıl olsa farelerden kurtulduk, bir sandık altını vermesem de olur diye düşünerek kavalcının altınlarını vermemiş. Planın işlediğini gören kavalcı kralın altınları ona vermemesine hiç şaşırmamış. Fakat bir yandan da köylülere de bunu duyurmak istemiş. Kralın sözünü tutmadığını, fareleri köyden uzaklaştırmasına rağmen vaatte bulunduğu altınları vermediğini herkes bilsin istemiş.

Korkak köylüler, “Koskoca kral nasıl olur da sözünü tutmazmış... Kralımız altınları verdim diyorsa vermiştir,” diyerek kavalcının altınları almadığına inanmamış. Öfkeli köylüler ise kavalcının altınları almadığına ve kralın kavalcını kandırması olabileceğine inanmış. Kralın her yaptığını koşulsuz kabul eden korkak köylülerden biri kavalcının yanına gidip kralımıza nasıl kötü suçlamalarda bulunursun diye konuşmaya başlayınca kavalcı başından geçenleri anlatmaya başlamış. Korkak köylüler olanları düşünmüş ve nasıl bir bata yaptıklarının farkına varmış. Olan biteni herkese anlatmak için köyün meydanına herkes toplanmış, kavalcı da oradaymış. Böylece köylüler, kralın kavalcıya haksızlık yaptığını öğrenmişler. Ayrıca her geçen gün artan vergiler ile kenâilerine âe haksızlık yapıldığını anlamışlar.

Kral, köylülerin birlik olduğunu baklarını savunmak için onlarla konuşmaya geleceğini sezmiş ve her şeyi öğrendikleri için de artık yalan söyleyemeyeceğini anlamış. Önce vergilerdeki haksızlığı gidermiş. Bu zamana kadar olan tüm vergilerin temizliğe ayrılan kısmı ile köyü bir güzel temizletmiş. Kavalcıya da sözünü unutmamış ona bir kasa altın vermiş. Böylece tüm köylüler temiz köylerinde oturmaya çocukları da mutluluk içinde oynamaya devam etmiş.

Ek. Doğru - Yanlış - Şüpheli İfadeler

Aşağıdaki cümlelerin başındaki boşluklara doğruysa "D", yanlışsa "Y", şüpheliyse "Ş" yazınız.

- ___ Köylüler kavalcıyı çok sevmişler.
- ___ Korkak köylüler kralın altınları vermediğine inanmış.
- ___ Köylüler kralın yönetiminden çok memnunnarmış.
- ___ Kral köylülerin şikayeti üzerine köyü farelerden temizlemek üzere bir plan yapmış.
- ___ Kral kendisine gelen köylüleri hemen dinlemiş.
- ___ Korkak köylüler kralın her yaptığını doğru kabul etmiş.
- ___ Farelerin köyü basma sebebi köyün pis olmasıymış.
- ___ Kavalcı farklı bir köyde yaşıyormuş.
- ___ Kral köylüleri çok önemsedığı için büyük vaatlerde bulunmuş
- ___ Kavalcı kralı hiç sevmezmiş çünkü kral daha önce de ona haksızlık etmiş.
- ___ Kavalcı kral yüzünden başka bir köye taşınmış.
- ___ Fareleri getiren kavalcıymış.

Masal III: Karga ve Tilki

Masal III: Karga ve Tilki

Geliştirenler: *Semra İnan, Mubammet Ali Mert*

Kimlerle uygulanabilir: Okul öncesi, İlkokul 1 ve 2

Hazırlık süresi: Öğretmen kendi hazırlığı için masalın aslını ve Uyandıran Masal versiyonunu okuyup, tüm süreçleri gözden geçirmelidir.

Uygulama süresi: 40'ar dakikalık iki oturum

Gerekli Malzemeler: Masalın orijinal hali (yaygın olarak kullanılan versiyon ve çevirilerden seçilecek bir kitap, seslendirilmiş kitap vb.), uyarlanmış masal, dijital uygulamaların linkleri (sezdirme, eşleştirme vb. oyunlar), yüz yüze uygulama için kartlar, yapboz ve akıllı tahta

Çözümün Adımları

1- Beklenti yaratmak amacıyla, öğretmen öğrencilere "Bugün masallar üzerine çalışacağız, masalımızın hangisi olduğunu öğrenmek için bir yapboz yapacağız" diyerek önceden hazırlanmış bir yapboz bağlantısını akıllı tahta üzerinden paylaşır.⁵¹

2- Ortaya çıkan resmin ardından öğrencilerin tahminleri alınır ve "Karga ile Tilki masalını bilen var mı?" diye sorulur. "Bu masalda siz olsaydınız tilki mi olmak isterdiniz karga mı?" der ve nedenini sorar. Sonra "Benim de bir "Tilki ile Karga" masalım var dinlemek ister misiniz?" diye sorarak çocukları çemberde toplar. Masalı dikkatle dinlemelerini hatırlatarak okumaya başlar.

3- Masalı okuduktan sonra bazı soruları olduğunu belirtir ve ekte verilen açık uçlu soruları sorarak bir tartışma başlatır. (Bahsi geçen ek, masalın arkasında verilmiştir). Uygulayıcı neden soruları ile tartışmayı yönlendirir. Tartışmanın tamamlanmasının ardından oturum sonlandırılır.

4- İkinci oturumda, tekrar çemberde buluşulur. Bu kez söyleyeceği cümlelerle ilgili çocukların düşünmesi istenir. Cümlelerin doğru,

⁵¹Örnek yapboza [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

yanlış ya da şüpheli olarak sınıflanması beklenir. Yapılan sınıflandırmanın görünür olması için tahtada bir çetele tutabilir.

5- Düşünme cümleleriyle tartışma süreci devam eder ve konu üzerinde derinleşilir.

6- Dersin son bölümünde masaldan öğrendiklerimiz başlığıyla; doğru bilgi, bilginin kaynağı, yanlış bilgi, bilginin yayılması, yankı fanusu, şüphe kası gibi kavramlar hakkında konuşulur. Yine kavramlarla ilgili hazırlanan minik bir oyun oynatılabilir.

7- Örnek değerlendirme formuna bakılarak hazırlanacak bir form öğrencilerle paylaşılır (Örnek forma, Uyandıran Masallar çözümünün "çözümü dair" altbaşlığında ulaşabilirsiniz).

Çözümü uygulayacak olan öğretmene notlar:

- Çocuklarla birlikte konu ele alındığında önemli olan öğretmenin çocukların görüşlerini, cevaplarını herhangi bir şekilde onaylamaması ve neden sorularıyla sorgulamayı derinleştirmesidir. Tartışmayı sürdürürken uygulayıcının bu noktaya dikkat etmesi önerilir.
- Dijital olarak hazırlanan içerikler çeşitlendirilebilir, farklı uygulamalar ve Web 2.0 araçlarıyla desteklenebilir.
- Çözümü uyguladıktan sonra geribildirimlerinizi iletmeyi unutmayın. Geribildirim formu için [tıklayın](#).

Görsel Betimleme: Sınıf ortamındaki minderlerde yarım ay şeklinde oturan öğrenciler öğretmenlerinin okuduğu yönergeyi dinliyor.

³² Çözüm için oluşturulan örnek *Wordwall* etkinliğine [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Uyandıran Masal: Karga ve Tilki

Günlerden bir gün karga konmuş bir dala,
Koca bir peynir ağzında.

Tilki peynirin kokusunu almış gelmiş:

-*Günaydın sayın karga, demiş. Bu ne güzellik böyle, bakmaya doyamıyorum size.*

Şu tüylere bakın, pırıl pırıl;

Sesiniz bilmiyorum nasıl?

O da tüyeleriniz kadar güzelse...

Ne yalan söyleyeyim;

Bu ormanda güzel yoktur üstüne.

Yoldan geçen diğer hayvanlar katılmış tilkiye.

Tavşan da eklemiş:

-Mubteşem sesinizi uzaklardan duyup geldim.

Karga bu sözlere inanmış.

-Şunlara bir "gak" diyeyim de ses görsünler, demiş.

"Gak" der demez peynir düşmüş, yoldan geçen tilki ve tavşan peyniri kapmış. Kaçmış.

Günler geçmiş aradan bu hikaye dilden dile dolaşmış. Karganın başına gelen bu olay ormandaki fareye kadar ulaşmış. Fare yaşanan bu olayın nasıl gerçekleştiğini çok merak etmiş ve kargayı ziyarete gitmiş. Bakmış karga yine dalda peynir ağzında.

-Günaydın sayın karga demiş. Tilki ve tavşanla yaşadıklarınızı duydum. Size sesinizin çok güzel olduğunu söyleyip peynirinizi kapmışlar. Siz buna inandınız mı?

Karga: Benim sesimin güzel olduğunu ormandaki tüm hayvanlar söyler. Karga şaşırarak, sen farklı mı düşünüyorsun yoksa demiş.

Fare bu cevabı almayı beklemediğinden kendi içinde konuşmaya başlamış. Nasıl etsem de işin doğrusunu kargaya anlatsam diye düşünmüş. Ardından başlamış konuşmaya.

-Sayın karga, eminim sesiniz sizin kulaklarımıza boş geliyordur. Tüylelerinizin de kendine has bir parlaklığı var. Ama unuttuğunuz şey tilki ve tavşan bu güzel sözleri sizin peynirinizi almak için söylemişler. Sizi gerçek olmayan bir şeye inandırmışlar.

Karga kısa bir sessizlikten sonra farenin haklı olabileceğini düşünmüş. Ardından fareye "Sanırım haklısın sayın fare," benim sesim bana güzel geliyor ama o kadar da güzel olmadığını biliyorum. Evet tüylerim de parlak ama ıslıl ıslıl değil. Ben buyum ve kendimi seviyorum. Tilki ve tavşan abartılı cümleler kurunca dayanamadım şarkı söyledim ve peyniri kaptırdım. Üstüne bir de haşka bir peynir bulmak zorunda kaldım demiş.

-Ben de size bunu anlatmak istedim demiş fare.

Şu sözümü unutma:

Herkesten duyduğuna inanma, şüphelenmeden sakın kanma.

Ek. Açık uçlu sorular

- Tilki ve tavşan kargaya güzel sözler söylemenin işe yarayacağını nerden bilmişler?
- Sizce karganın başına gelen bu olay tüm ormanda nasıl yayılmıştır?
- Karga ve peynir hikayesi yayılınca diğer hayvanların kargayla ilgili fikirleri değişmiş midir? Neden?
- Fare karganın yanına neden gitmiş olabilir?
- Farenin konuşmasının ardından kargada ne gibi değişiklikler olmuştur?
- Bu masal size neler düşündürdü?

Ek. Doğru - Yanlış - Şüpheli İfadeler

- Karga peyniri bir kahvaltı masasından almıştır.
- Kargaya söylenen tüm sözler doğrudur.
- Peyniri karga yemiştir.
- Tavşan, tilkinin arkadaşıdır.
- Fare söyledikleri ile kargayı düşündürmüştür.
- Ormandaki bütün hayvanlar karganın güzel sesli olduğunu söylemişlerdir.
- Dala konan karga erkektir.
- Fare kargadan peynirini almaya çalışmıştır.
- Karganın sesinin güzelliğini başka ormanlarda yaşayan diğer hayvanlar da duymuştur.
- Tilki ve tavşan, kargaya çok kibar davranmıştır.
- Tavşan ve tilkinin karga hakkında söyledikleri çabucak tüm ormana yayılmıştır.
- Karga sesinin güzel olduğunu düşünmüştür.

"Henüz birinci sınıf olan öğrencilerimle şüphe kasımızı geliştirdik bolca. Öğretmenin kullandığı dilin çocuklara yansıdığına bu sene çokça şabıt oldum. Sıklıkla "Doğru mu acaba?" diye soruyordum. Bir gün onlar da bana "Siz böyle söylüyorsunuz ama acaba doğru mu?" dediler."

- Sınıf Öğretmeni, İstanbul

Masal IV: Yalancı Çoban

Masal IV: Yalancı Çoban

Geliştiren: *Nebi Burak Ay*

Kimlerle uygulanabilir: İlkokul ve özel eğitim öğrencileri

Hazırlık süresi: Öğretmen kendi hazırlığı için masalın orijinal ve "Uyandıran Masal" versiyonlarını okuyup, tüm süreçleri gözden geçirmelidir.

Uygulama süresi: 40'ar dakikalık iki oturum

Gerekli Malzemeler: Masal metni, yapboz ve *WordWall* için akıllı tahta

Çözümün Adımları

1- Öğretmen kendi hazırlığı için masalın orijinal ve "Uyandıran Masal" versiyonlarını okuyup, tüm süreçleri gözden geçirmelidir.

2- Öğretmen "Yalancı çoban masalını bilen var mı?" diye sorar. Sonra "Benim de bir "Yalancı Çoban" masalım var dinlemek ister misiniz?" diye sorarak çocukları çemberde toplar. Masalı dikkatle dinlemelerini hatırlatarak okumaya başlar.

3- Masalı okuduktan sonra, öğretmen çeşitli cümleler okuyacağını ve bu cümleler ile ilgili bir tartışma yürüteceklerini belirtir. Bu cümlelerle ilgili çocukların düşünmesini isteyerek, ifadelerin doğru, yanlış ya da şüpheli olarak sınıflandırılmasını ister. Yapılan sınıflandırmanın görünür olması için tahtaya not düşebilir.

4- Doğru, yanlış ve şüpheli bilgiler üzerinden düşünme cümleleriyle tartışma süreci devam eder ve konu üzerinde derinleşilir. Öğretmen, çocukların cevaplarını desteklemelerini ister ve neden soruları ile tartışmayı yönlendirir. Bu tartışma sürecinde, öğrencilere doğruluk veya yanlışlık bildiren kesin cevaplar vermek yerine, yaptıkları kodlamayla ilgili düşüncelerini gerekçeleri ile söylemeleri ve tartışmaları istenir.

Uyandıran Masal: Yalancı Çoban

Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, ülkelerin birinde vaktiyle küçük bir köyün koyunlarını güden küçük bir çobanı varmış. Bu küçük çoban her gün koyunlarını bir dağın eteğine götürür orada otlatırmış.

Günlerden bir gün, koyunlarını otlatırken Çobanlar WhatsApp grubundan bir mesaj gelmiş. Mesajda yakın bir köyün çobanının sürüsüne kurtların saldırdığı yazıyormuş. Çoban hemen bu mesajı köylülerin olduğu köy WhatsApp grubunda paylaşmış:

"İmdat! İmdat! İmdat! İmdat! Kurtlar şu an bizim köye gelmek üzere, koyunlara saldıracak!!"

Bu mesajı gören köylüler ellerinde kazma küreklerle koyunların yanına doğru koşmuşlar. Koyunların yanına varınca, kurtları aramaya başlamışlar. Bir yandan da çobana soruyorlarmış:
– Hani nerede kurtlar?

Çoban da anlamamış başta ama sonradan çobanlar WhatsApp grubunu açtığı zaman bunun bir şaka olduğunu görmüş. Köylülere durumu anlatmış. Köylüler biraz canı sıkkin bir şekilde evlerine geri dönmüşler.

Köylülerin bu şekilde korkup hemen yardıma gelmeleri çobanın çok hoşuna gitmiş. Bu durumla çok eğlenmiş. Birkaç gün sonra çoban koyunları otlatırken iyice canı sıkılmış. "Dur şu köylülerle biraz eğleneyim," demiş. Hemen köy WhatsApp grubuna girip:

"Acil durum!! Kurtlar bu sefer gerçekten sürüye saldırdı gelin lütfen benim canımı kurtarın!" diye yazmış. Mesajın altına da internette bulduğu kurt fotoğraflarını kendi çekmiş gibi koymuş.

Bu mesajı gören köylüler fotoğrafları da görünce ellerinde kazma küreklerle koyunların yanına doğru koşmuşlar. Çobanın yanına varınca, kurtları aramaya başlamışlar. Bir yandan da çobana soruyorlarmış:
– Hani nerede kurtlar?

Çoban gülmekten konuşamıyormuş. "Sizce küçük bir oyun oynadım. Nasıl da inandınız hemen." demiş.

Köylüler çok öfkelenmiş. Söylene söylene köye dönmüşler.

Birkaç gün sonra çoban koyunları otlatırken birden uzaktan kendilerine doğru gelen kurt sürüsünü görmüş. Çoban yine köy WhatsApp grubuna mesaj atmış:

"Önceden söylediklerim yalandı ama bu sefer kurtlar gerçekten şimdi burada lütfen yardım edin," demiş. Arka arkaya mesajlar atmış. Köylülere gelmeleri için yalvarmış. Kimse cevap yazmamış, bu yazdıklarına inanmamış. Aradığı köylüler de nasıl olsa yalan söylüyor diye düşünüp telefonu açmamış.

Bunun üzerine kurtlardan kaçan çoban var gücüyle köye koşmuş. Olanları anlatıp yardım istemiş. Fakat köylüler anlattıklarına inanmamışlar. Çoban gözyaşı dökmüş, yalvarmış yine de köylüler orali olmamışlar. Kurtlar da çobanın bütün kuzularını kapıp götürmüşler.

Çoban bu duruma çok üzülmüş. Bir daha yalan söylememeye karar vermiş. Herkesten özür dilemiş. O günden sonra dürüst ve güvenilir bir insan olmuş.

Ek. Doğru - Yanlış - Şüpheli İfadeler

- Çoban çok pişman olmuştur.
- Köylüler hiç yalan söylememişler.
- Çoban erkektir.
- Çoban aslında iyi bir çocuktur.
- Çobanın hiç oyun arkadaşı yoktur.
- Çoban yaptığıının yanlış olduğunu bilmemiştir.
- Köyde sadece bir tane çoban vardır.
- Çoban her zaman yalancı bir çocuktur.
- Köylüler çobana bir daha asla inanmamışlardır.
- Çoban koyunları hiç sevmemektedir.
- Çobanın anne ve babası yoktur.
- Çoban ilk başta farkında olmadan yanlış bilgiyi yaymıştır.
- Köylüler yardımsever insanlardır.

ÖĞRETMENDEN VELİYE
**VELİNİN DİJİTAL
CAN SİMİDİ**

"Dijital güvenlik ile ilgili öğrendiklerimi [velilerime] nasıl aktaracağımı şimdi biliyorum."

- Sınıf Öğretmeni, Adana

Velilerle yürütülen anket çalışmasının işaret ettiği ihtiyaçlar

Öğretmen Ağı ile Teyit işbirliğinde yürütülen, öğretmenlerin eleştirel dijital okuryazarlık konusunda güçlenmelerini hedefleyen, aynı zamanda eğitim ortamlarındaki paydaşlarla bu konuda neler yapılabileceğine dair içerikler geliştirilen proje kapsamında çeşitli hedef gruplarına yönelik çözümler hazırlandı. Proje katılımcısı öğretmenlerin bir kısmı da velilerle birlikte uygulanabilecek etkinlikler tasarladı. Velilere yönelik etkinlikler tasarlanmadan önce, ihtiyaçların tespit edilmesi ve geliştirilecek içeriklerin bu ihtiyaçları karşılaması amacıyla katılımcı öğretmenler Mayıs-Haziran 2021'de bir anket çalışması yürüttü.

Proje kapsamında içerik geliştirilen diğer hedef gruplarından farklı olarak velilerle bir anket çalışması yürütülmesine ihtiyaç duyulmasının temel gerekçesi, katılımcı öğretmenlerin çözümleri tasarlarlarken faydalanabilmeleri için kendi ihtiyaçları ile öğrencilerin ihtiyaçlarına dair daha fazla gözlem, deneyim ve içgörülerini bulunurken, velilerin ihtiyaçları konusunda bilgilenmek istemeleriydi. Buna ek olarak, Covid-19 pandemisi ve uzaktan eğitimin hayatımıza girmesi ile birlikte veliler öğrencilerin eğitim süreçlerine eşlik etmek durumunda kaldı ve eleştirel dijital okuryazarlık becerileri eğitimin diğer paydaşları için olduğu gibi veliler için de daha çok önem kazandı. Bu noktada velilerin eleştirel dijital okuryazarlık becerilerini ve bu konudaki ihtiyaçlarını anlamak amacıyla proje kapsamında anket çalışması yürütüldü. Google Forms kullanılarak

hazırlanan ve sosyal medya ile WhatsApp grupları yoluyla yaygınlaştırılan, "**dijital okuryazarlık ve güvenlik**" ile "**dijital ebeveynlik**" olmak üzere iki boyuttan oluşan anket, 173'ü lisans ve daha yüksek bir öğrenim derecesine sahip, 274'ü kadın 74'ü erkek toplam 348 veli tarafından yanıtlandı.

Anketi yanıtlayan velilerin bir kısmı, **dijital okuryazarlık ve güvenlik** boyutunda sosyal medya siteleri ve kapalı mesajlaşma uygulamalarını nasıl kullanacağını bilmediğini ve bu konuda bilgilenmeye ihtiyaç duyduğunu belirtiyor. Sanal mecralardaki üyelikleri için başkaları tarafından kolayca tahmin edilemeyecek şifreler kullandığını belirten veliler çok sayıda iken, bir grup veli herhangi bir şifresini ailesi dışından kimselerle paylaştığını belirtiyor. Antivirüs yazılımı veya güvenli internet paketi kullandığını belirten veliler çoğunlukta iken, ziyaret ettiği internet sitelerinin güvenli olup olmadığına dikkat etmeyen velilerin de bulunduğu görülüyor. Velilerin bir kısmı internet ortamında karşılaştığı bir bilginin doğruluğunu sorgulamadığını belirtiyor ve güvenli internet kullanımı hakkında uzmanlara danışmak istedikleri konular sorulduğunda "*Dijital güvenliğini nasıl sağlayabilirim?*" ve "*Sabte baber ve doğru baberleri nasıl anlayabilirim?*" soruları paylaşıyor.

Dijital ebeveynlik boyutunda ise; internet ortamında çocuğunun hangi sayfaları ziyaret ettiğini bilmediğini veya kontrol etmediğini, bununla birlikte çocuğunun interneti verimli bir şekilde kullandığını düşünmediğini belirten velilere rastlanıyor. Velilerin büyük bir kısmı çocuklarının canlı dersler dışında internette 3 saatten daha fazla zaman harcadığını, ekran karşısında nitelikli ve üretken bir şekilde vakit geçirmediğini düşündüğünü belirtiyor.

Veliler, çocuklarının dijital ortamlarda güvenliğini nasıl destekleyeceğini bilmediğini ve bu konuda kimlere ve nerelere başvurabileceğini bilmediğini söylüyor. Anketi yanıtlayan velilere göre, çocukları için internetin en olumsuz yanları bağımlılık, güvenlik sorunları ile fiziksel ve ruhsal etkiler iken, veliler çocuklarının internet kullanımı ile ilgili konunun uzmanlarına şu soruları sormak istediğini belirtiyor:

- Güvenlik konusunda ne gibi tedbirler alabilirim?
- Nasıl filtreleme veya sınırlama yapabilirim? Çocukların internet kullanım süreleri nasıl olmalı?
- Argo, küfür, siber zorbalık, şiddet gibi durumlarda neler yapabilirim?
- Sanal oyunların olumsuz etkileri konusunda neler yapabilirim?
- Çocuğumun dijital bağımlılık yaşamasını nasıl önleyebilirim?

"Ne yapacağını bilemeyen, yol yöntem soran velilerime dönük sözümü çoğaltmış hiss ediyorum"

- Sınıf Öğretmeni, Bursa

Çözümü geliştirenler: *Yasemin Gültekin (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen), Gülay Yeniay Bulut (Sınıf Öğretmeni), Useyyid Gökçen (İngilizce Öğretmeni), Seval Binici (Türkçe Öğretmeni), Serpil Hizmetçi (Sınıf Öğretmeni), Aslı Güngörer (Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen), Hasan Dirik (İngilizce Öğretmeni)*

Çözümün amacı: Velilerin dijital vatandaşlık ve dijital ebeveynlik becerilerini geliştirmek

Yola çıkılan soru:

Salgın dönemiyle birlikte belirginleşen dijital ebeveynlik becerilerinin ve farkındalığının veliler arasında gündem olmasını nasıl sağlarız?

Hedeflenen etki:

Velilerin eğitimin paydaşları olarak dijital dünyaya adapte olmalarının desteklenmesi
Velilerin şüpheli bilgilere ve yanlış bilgilere karşı eleştirel yaklaşımlarının beslenmesi

Kimlerle uygulanabilir: Veliler

Hazırlık süresi: 1 hafta

Uygulama süresi: Üç ayrı günde dört oturum

Gerekli malzemeler: Sunum dosyası

Çözümün adımları:

- Bu çözüm üç ayrı günde Giriş; Dijital Ebeveynlik; Eleştirel Dijital Ebeveynlik ve Dijital Güvenlik ve Gizlilik atölyelerinin uygulanmasından oluşur (sunuma QR koddan ulaşılabilir, bilgisayarınıza indirerek uygulayabilirsiniz).³³
- İlk olarak 'Giriş' oturumu konuya ısınma amacıyla uygulanır.
- Hemen ardından gelen Dijital Ebeveynlik oturumu, velilerin hazır bulunuşlukları üzerine derinleşme amacı taşır.
- "Eleştirel Dijital Okuryazarlık" oturumu alan üzerinde yoğunlaşarak, teyitçilik ile bağımlı kurmayı hedefler.
- "Dijital Güvenlik ve Gizlilik" oturumu ise velilerin ankette işaret ettiği ihtiyaçlara cevaben dijital dünyada güvende kalmanın yollarını irdeler.
- Son oturumun sonucunda sürece dair deneyim ve geri bildirimlerin konuşulduğu bir paylaşım

³³ "Dijital velinin can simidi" çözümü için oluşturulmuş sunum dosyasına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

çemberi gerçekleştirilir. Moderasyonu süreci uygulayan öğretmenin yürüttüğü bu çember, sürece ve temel kazanımlara dair açık uçlu sorulara yönlendirilir. Her bir katılımcının söz almasına dikkat edilir. Çember her bir katılımcının süreçten "nasıl ayrıldığını" söylemesi sonucunda tamamlanır.

- Oturumların yönergelerine sunumun içerisinde "konuşmacı notları" kısmında ulaşılabilir.

Çözümü uygulayacak öğretmene notlar:

- Süreç başlangıcında sunumda hali hazırda yer alan ısınmalar dışında, bir tanışma çalışması/oyunları da uygulanabilir. Katılımcıların

küçük gruplar halinde birbirini derinlemesine tanıyacağı, ortaklıklarını keşfedeceği ve eğleneceği tanışma çalışmaları süreç başında bir güven ortamı oluşturmak adına verimli olacaktır.

- Süreç sonunda gerçekleştirilen çembere ek olarak, her bir oturum sonunda paylaşım çemberleri oluşturulması önerilir. Böyle çemberler için yaklaşık 30 dakikalık bir zaman ayrılması iyi olacaktır. Çemberlerin temel odağı, ilgili oturumun temel kazanımları ve odakları sorunlar üzerine katılımcı deneyimlerini ortaya çıkarmak aynı zamanda oturuma dair genel bir değerlendirme almak olabilir.

Görsel betimleme: Lacivert arka planlı sunum sayfası Velinin Dijital Can Simidi atölyelerinin programını atölye başlıklarıyla sıralıyor. Sırasıyla 1. gün: 1. oturum, giriş ısınma; 2. oturum, Dijital Ebeveynlik Atölyesi, 2. gün: 3. oturum, Eleştirel Dijital Ebeveynlik Atölyesi, 3. gün: 4. oturum, Dijital Güvenlik ve Gizlilik

VELİNİN DİJİTAL CAN SİMİDİ

ATÖLYELERİ

1.gün

Oturum-1 **Giriş Isınma**

Oturum-2 **Dijital Ebeveynlik Atölyesi**

2.gün

Oturum-3 **Eleştirel Dijital Ebeveynlik Atölyesi**

3.gün

Oturum-4 **Dijital Güvenlik ve Gizlilik**

TEYİT'TEN
ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ
VE VELİ TEYİTÇİLERE
TEYİTÇİNİN
ÇALIŞMA MASASI

Çözümü geliştirenler: *Kansu Ekin Tanca (Teyit, Eğitim Sorumlusu), Esra Özgür (Teyit, Eğitim İçerikleri Sorumlusu)*

Çözümün amacı:

Öğretmen, öğrenci ve velilerin teyitçiliği deneyimleyecek, bir şüpheli bilgiyi gördüğü andan teyitçilik yöntem ve yaklaşımlarıyla doğrulayarak sonuçlandırana kadar tüm aşamaları takip edebilmesi

Yola çıkılan soru:

Öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin teyitçiliği deneyimlemelerine ve şüphe kasını teyitçilik becerileriyle buluşturmalarını nasıl sağlarız?

Hedeflenen etki:

- Öğrenci, öğretmen ve velilerin bireysel teyitçilik yolunda adım atmaları ve bireysel teyitçilik becerilerini uygulamaya sokma alışkanlığı kazanmaları
- Teyitçiliğin adım adım nasıl ilerlediğini deneyimleyerek günlük hayatta karşılaştıkları şüpheli bilgiler üzerinde uygulamaları
- Farklı doğrulama araçları ve teyitçilik yöntemlerini uygulayabilmeleri
- Şüphe kasının ve teyitçiliğin desteklenmesi ve teyitçiliğin bir alışkanlık haline alabilmesi

Kimlerle uygulanabilir: İlkokul, Ortaokul, Lise, Üniversite öğrencileri, öğretmenler, veliler

Hazırlık süresi: 1 hafta

Uygulama süresi: Hedeflenen etki için öncesinde eleştirel dijital okuryazarlık kavramları ve teyitçilik yöntemleriyle tanışıklık ve derinleşmenin olması gerekir. Uygulamanın sürekliliği için aylık periyotlarla örnekler çeşitlendirilerek uygulanabilir.

Gerekli malzemeler: Vaka çalışmaları şablonları³⁴

Çözümün adımları:

- Bu çözümde dört farklı vaka çalışması örneği verilmiştir (Grup Kırmızı, Mor, Siyah, Gri). Çözümler teyitçiliğe dair kavramsal ve yönetsel beceriler ve içgörüler kazanmış ve aktif olarak teyitçiliği deneyimlemek isteyen öğrenci, öğretmen ve veliler ile uygulanabilir.
- Her bir vaka için, o vakanın kendi dosyası üzerine gidilmelidir.
- Çözümü uygulamaya başlamadan önce bu vaka çalışmalarının, çeşitli yöntemleri denemek için eğitim amaçlı yaratıldığı ve yanlış bilgilerin yayılmasındaki hız ve kolaylık hatırlatılarak, yayılmasının önüne geçilmesi vurgulanmalıdır.
- Vaka çalışmaları, her bir grupta derinlemesine tartışma ortamı yaratabilmek için, dört ila beş kişilik küçük gruplar olacak şekilde tasarlanmıştır.
- Vaka çalışmaları ve küçük grupların izleyeceği adımlar şablonlar üzerinden takip edilir.
- Her bir vaka çalışması küçük gruplara bölüştürüldükten sonra şablonlar ve yönergeler üzerinden kısaca geçilip, anlaşılmayan noktalar açıklanır.
- Şablonda "Görselde ne var?" kutucuğuna örnek olarak verilen yanlış bilgideki gözlemler yazılır. Kaç beğeni veya paylaşım aldığı (etkileşimi), içeriği, dili, yer aldığı mecra burada belirtilir.
- "Hangi ipuçlarını buldunuz?" kutucuğuna bilginin kaynağı ve bu kaynağın niteliği, şüpheli olduğuna dair dikkat çeken unsurlar ve araştırmaya yönlendiren tespitler not edilir.

³⁴ Vaka çalışmaları şablonlarına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

(Örnek: Abartı ifadeler kullanılmış, Twitter hesabı sahte duruyor vb).

- "Hangi yöntemleri izlediniz? Nasıl doğruladınız? Kaynaklar?" kutucuğu, teyitçilik yöntem ve yaklaşımlarına yer verilen kısımdır. (Örnek: Twitter hesabı sahte duruyordu, orijinal hesaba ulaştığımızda bunun taklit hesap olduğunu fark ettik).
- "Doğrusu ne?" kutucuğuna araştırma sonrası ulaşılan bulgular yazılır ve içeriğin neden yanlış olduğu ve doğrusunun ne olduğu yazılır.
- "Yanlış bilginin hangi türüne girer?" kutucuğuna yanlış bilginin türü yazılır.

Vaka çalışmalarına ulaşmak için QR kodu okutun

Uygulayıcıya not:

- Vaka çalışmalarında katılımcıların dolduracağı şablonlara dair bilgiler ve uygulayıcıya notlar aşağıda verilmiştir. Uygulayıcı, vaka çalışmalarını uygulama sırasında küçük gruplara giderek adımlar sırasında destek olabilir.
- Uygulama süreci, evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek, süreçte yer alacak öğrencilerin özel ihtiyaç ve özellikleri gözetilerek yönetilmelidir. Örneğin, görme engelli katılımcıların var olduğu gruplarda dijital araç kullanımı sırasında metinlerin ekran okuyucu tarafından okunabildiği kontrol edilmeli, yansıtılan görseller detaylı şekilde betimlenmelidir.

Grup Kırmızı - Dolandırılma geleneği hikayesi

- Paylaşımında yer alan anahtar kelimelerle Google araması yapılabilir.

- "Thodex" AND "Jet Fadıl" AND "Banker Kastelli" AND "Çiftlikbank" şeklinde arama yapıldığında parodi paylaşımlar yapan Zaytung sitesinin ilgili içeriğine ulaşabiliyoruz.

- Yanlış bilgi türü: parodi.

Grup Siyah - Müsilaj Ege'ye ulaştı paylaşımı

- Paylaşımındaki görselin Ege'den olup olmadığını kontrol etmenin yöntemleri sorulabilir.

- Tersine görsel arama yaparak görselin daha önce kullanıldığı linkler kontrol edilebilir. Tersine görsel arama sonucunda haber sitelerinin Marmara'daki müsilaja dair haberlerine ulaşıyor. Bazı içeriklerde ise görselin Bursa Mudanya'dan olduğu belirtiliyor.

- Görseldeki ipuçları: (1) Gemilerin yanında yer alan deniz temizleme aracının üzerinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin amblemi var. (2) Gemiler BUDO işletmesine ait. Karşılaştırma yapıldığında gemilerin deniz otobüsü olduğu görülebiliyor.

- Yanlış bilgi türü: hatalı ilişkilendirme ve bağlamdan koparma.

Grup Mor - Ayı saldırısı sonucu ölen fotoğrafçının son fotoğrafı

- Tersine görsel arama yapıldığında görselin ayı saldırısı hakkındaki birçok haberde kullanıldığı görülüyor.

- Görseldeki diğer ipuçları: (1) Görselin *photoshop* veya başka türlü bir manipülasyon

içerme ihtimalini barındırıyor. Çok gerçekçi görünmüyor. (2) Görselin sol altında "Worth 1000" damgasının bir kısmı var. Google'da aradığımızda bunun bir fotoğraf yarışması olduğunu görüyoruz.

- Paylaşımında bahsedilen fotoğrafçı, Michio Hoshino hakkındaki arama yaptığımızda çektiği son kareye ilişkin farklı iddialar olduğu görülüyor. Daha önce Teyit de fotoğrafçıya ilişkin içerikler hazırlamış. Bu linklerden fotoğrafçının hikayesine dair Türkçe bilgilere ulaşılabilir. Fotoğrafçının hikayesini okuyunca ortada böyle bir fotoğraf olmadığı anlaşılabilir.

- Doğrulama platformlarının incelediği iddiada yer alan linklerden o iddia fotoğrafının yer aldığı link incelendiğinde görseller arasında bizim iddiamızdaki ayı fotoğrafı da bulunabiliyor.

- Yanlış bilgi türü: hatalı ilişkilendirme.

Grup Gri - Maske eylemini gösteren fotoğrafa dair Whatsapp mesajı

- Fotoğrafın Balıkesir'den olup olmadığını doğrulamak için işe yarayabilecek ipuçları: (1) Fotoğrafın sol köşesindeki tabelada ".latz" yazıyor. Yabancı bir isme benziyor. (2) İnsanların ellerinde tuttukları diğer kartların üzerinde yazanlar tam anlaşılmasa da Türkçe olmadığından şüphelenebileceğimiz kelimeler var.

- Fotoğrafı tersine görsel arama yöntemi ile aradığımızda pankartın yanlarındaki işaretleri takığ ederek ait olduğu hareketin sitesine ulaşabiliyoruz. Sitede WhatsApp mesajında yer alan fotoğrafın orijinaline ulaşılabilir. Orijinal fotoğrafta yer alan Alexanderplatz metro tabelasından fotoğrafın Berlin'de

yapılan bir buluşmadan olduğu anlaşılıyor. Orijinal pankartta "#bölünmez- Dışlama yerine dayanışma" anlamına gelen "#unteilbar - Solidarität statt ausgrenzung" yazıyor.

- İlgili katılımcılarla Google Maps üzerinden Alexanderplatz metro çıkışlarının olduğu sokak görünümüleri incelenerek fotoğrafın çekildiği noktaya da ulaşılabilir.

- Yanlış bilgi türü: manipülasyon.

"Sanırım ailem ve yakınlarım için "evin teyitçisi" olacağım. Aile ortamında medyadaki haberler, viral WhatsApp mesajları gündem olabiliyor. Teyitlemek de bu işe aşına olan bana kalacak gibi görünüyor. "

- Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, Denizli

Görsel betimleme: Yukarıdaki stickerda pembe renkte çizilmiş ve işaret parmağıyla okuru gösteren el yer veriyor ve üzerinde yeşil renkte "Teyitlendin!" yazıyor.

EĞİTİMDE ELEŞTİREL DİJİTAL OKURYAZARLIK

GÜNALP TURAN

ÖĞRETMEN AĞI, AĐ KOORDİNASYON VE
TOPLULUK YÖNETİMİ SORUMLUSU

KANSU EKİN TANCA

TEYİT, EĞİTİM SORUMLUSU

İlk adımı kavramlarla tanışarak atıyoruz³⁵

Salgınla birlikte hızla dijitalle dönen dünya ve salgının getirdiği belirsizlikle sindiremeyeceğimiz kadar çok bilginin yığın halinde üzerimize gelmesi, eleştirel dijital okuryazarlık becerilerimizi hızla geliştirmemiz gerektiğini yeniden hatırlattı.

Bilgi düzensizliği, bilgi gürültüsü, yahut bilgi kirliliği olarak tanımlayabileceğimiz olgunun katlanarak yükselişi, "hakikat sonrası" kavramını, hem içerisinde bulunduğumuz çağ hem de eğitim ortamı için yeniden gündeme getirdi. İşlenmesi güç, birey için bir "gürültü" niteliği taşıyan bilgi gövdesinin hızla artışı, hem manipülasyon, propaganda gibi kasti dezenformasyon aktivitelerinin, hem de kasıtsız yanlış ve yanıltıcı bilgilerin (mezenformasyon) sürekli dolaşımında, bizim tüketimimize ve paylaşımımıza açık olması anlamına geliyor.

Tüm bunları düşündüğümüzde, yaşadığımız çağın en önemli becerileri arasında "doğru" bilgiye ulaşmak, doğruluğunu değerlendirmek ve bağlamını okumak gibi eleştirel düşünme pratikleri olduğunu görüyoruz. Eleştirel düşünme bize, kendi düşüncelerimizi gözden geçirebilme ve görüşlerimizin ardındaki nedenleri bulma fırsatı tanıyor ve kendi karar verme ve problem çözme yöntemlerimiz üzerine düşünebilmemiz için bir yol haritası sunuyor.³⁶ Bu da özellikle fevri işleyen dijital dünyada karşılaştığımız bir bilgi karşısında temkinli ve bilinçli olmak anlamına geliyor.

Eleştirel düşünme aynı zamanda toplumsal sorunlara ve günlük hayatta sık karşılaştığımız olaylara farklı bakış açılarıyla (*eleştirel lens / şapka*) bakmamızı kolaylaştırıyor. Gitgide

kutuplaşan ve sosyal (ve de dijital) fanuslara sıkışan bireylere, inşa edilen sınırların dışına çıkabilecekleri bir yaklaşım öneriyor.³⁷ Dijital dünyada rastladığımız ve eleştirel düşünme ile çözebileceğimiz bu sorunlardan öğrenme ortamları da azade değil.

Sahte haberden fazlası

Dijital dünyada deneyimlediğimiz bilgi düzensizliğini sadece "sahte haber" (*fake news*) kavramıyla açıklamak mümkün gözüküyor.³⁸ Yanlış bilgi ve bilgi düzensizliği sorununa, tık tuzaklarından yapay zeka sahteciliğine, komplo teorilerinden taklit hesaplara kadar farklı kılıklarda tanık oluyoruz. Parodi hesabını paylaştığı bir içeriğin, her ne kadar eğlence amaçlı üretilmiş olursa olsun, bazılarımız için "inandırıcı" gelebildiğini deneyimliyoruz. Sadece tek bir platformda değil, şüpheli bilginin pek çok yerde, kapalı mesajlaşma gruplarında, öğretmen odalarında, sınıflarda mücadele etmemiz gereken bir sorun olduğunu tespit ediyoruz.

Eleştirel dijital okuryazarlık olarak tanımladığımız beceri setine baktığımızda, ilk adımlardan birinin alan terminolojisine aşinalığın artması ve kavramsal güçlenme olduğunu görüyoruz. Bilgi düzensizliğine içkin yankı fanusu, filtre balonları, sözdebilim, komplo teorileri gibi kavramları çok boyutlu olarak tanımlayabilmek ve günlük hayatımızdaki yansımalarıyla örtüştürmek, bilhassa önem kazanıyor.³⁹

Proje sürecindeki çalışmalarımız, kavramsal güçlenmenin sahadaki karşılaşma durumlarını ve genel eğitim deneyimini doğrudan etkilediği, çoğu çetrefilli meselenin öğretmen için görünürlüğünü artırdığını, bu sorunları işaret etmeyi kolaylaştırdığı ve çözüme giden yolu döşediğini söylüyor. Eğitimcilerin ve bizlerin

³⁵Bu içgörü yazısı daha önce "Eğitimde dijital okuryazarlık" serisi altında Teyit web sitesinde paylaşılmış ve el kitabı için uyarlanmıştır.

³⁶Gürkaynak, İpek, Füsün Üstel, Sami Gülgöz. (2020) *Eleştirel Düşünme*. Eğitim Reformu Girişimi.

³⁷a.g.e.³⁸ Silverman, C. (2020). *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu üzerine Doğrulama El Kitabı*. 'Teyit, Çev.'. European Journalism Center [Avrupa Gazetecilik Merkezi].

belirli kavramları heybemize almamız, yani kavramlarla birlikte güçlenmemiz, eleştirel dijital okuryazarlık adımlarını tirmanıyor olduğumuz anlamına geliyor.

"Ben eleştirel dijital okuryazarlıktan kaçtığımı fark etmişim. Çocuklara birçok şey öğretiyoruz ama bu çok önemli geldi. Sorgulamanın da altını doldurmak istiyordum. Kişisel olarak güçlendim ve doğru bilgiye ulaşma yolunda yol katettim. Kaçışçıydım; artık kaçmıyorum. "

- Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, Eskisehir

Teyitçiliği okula taşımak

"Herkes en azından bir komplo teorisine inanıyor, hatta belki bir kaçına" diyor American Conspiracy Theories kitabının yazarı Joseph E. Uscinski.⁴⁰ Zararsız gördüğümüz şüpheli bilgilerden, ciddi sonuçlar doğurabilecek yanıltıcı bilgilere kadar farklı konularda ve platformlarda karşımıza çıkan yanlış bilgiler için de aynısı geçerli olabiliyor. Özellikle farklı psikolojik, teknolojik ve sosyal faktörlerin de etkisiyle yanlış bilgiye karşı savunmasız kalabiliyor; siyasi görüşlerimiz, eğitim seviyemiz, mesleğimiz, yaşımız ne olursa olsun yanlış bilgiye inanabiliyor, hatta farkında olmadan yanlış bilgileri yaygınlaştırabiliyoruz.

Alan terminolojisine aşinalığın artması özellikle şüpheli bilgileri tespit etmek ve yanlış bilginin nelere sebep olabileceğini anlamak için çok etkili olsa da, öğretmen odalarında, veli toplantılarında ve sınıflarda karşımıza çıkan yanlış bilgileri teyit edebilmek yeterli olamayabiliyor. Eleştirel düşünme ve medya okuryazarlığı becerileriyle güçlendirmenin yanı

sıra, bireysel mücadele stratejileri geliştirmek ve uygulamak, güçlü iletişim yöntemleri kullanmak ve eğitim ortamlarında eleştirel yaklaşımları desteklemek ve sürdürmek de en az o kadar tayin edici.

Eleştirel düşünmeyi destekleyen bir eğitim ortamı oluşturmak

Yanlış bilgi çok katmanlı bir sorun; sorunu çözmek de pek çok aktörün farklı müdahalelerini gerektiriyor. Araştırmalar, yanlış bilginin dijital mecralar tarafından tespit edilmesi ve algoritmik çözümlerle bilgilerin yaygınlaşmasının önlenmesi gibi yöntemlerin yanında, eğitim sistemlerinin geniş ve kapsamlı çalışmalar ile bireyleri dezenformasyon konusunda güçlendirmesindeki öneminin altını çiziyor.⁴¹ Eğitimin temel rollerinden biri olarak vurgulanan bireyleri toplumsal yaşama hazırlama amacının, bugün aynı bireylerin dijital yaşama hazırlığını da kapsadığını hatırlayarak bu alandaki çalışmalarını önceliklendirmek gerekiyor. Bunun için, her ne kadar kapsamlı ve inovatif eğitim politikalarına ve müfredat değişikliklerine ihtiyaç olsa da, eğitimcilerin kendi inisiyatifleri ile harekete geçirdikleri ve öğrenme ortamlarında izledikleri farklı yollar olduğunu da görüyoruz. Soran ve sorgulayan sınıflar oluşturmak ile bu sınıflar ve okullarda demokratik ve katılımcı bir kültürü desteklemek, eleştirel dijital okuryazarlık için belirleyici.

Soran ve sorgulayan sınıflar yeşertmek için, eleştirel düşünme ve araştırma beceri setlerini odağa alan her türlü çalışma, büyük fırsat ve değişimler yaratıyor. University of Michigan'dan Leslie Rupert Herrenkohl'un çerçevelediği gibi düşük düşünsel düzeyden üste doğru ilerleyen; hatırlama, anlama, uygulama, analiz etme, değerlendirme ve yaratma basamaklarının her birinde sorular sormak ve tartışmalar

³⁹Tanca, K. E. (2019). [Teyit Sözlük, Teyit](#).

⁴⁰Tillet, J. (2019). "Why so many people believe conspiracy theories?" BBC.

⁴¹An Agenda for Disinformation Research (2020). Computing Community Consortium.

oluşturmak gerekiyor.⁴² Eleştirel düşünmeyi destekleyen ve soran ve sorgulayan kültüre sahip bir sınıf ortamı için, sınıfa dair sorumlulukların birlikte paylaşıldığı, eleştirinin ve soru sorulmasının teşvik edildiği ve öğretmen tarafından örneklendiği, öğrenenlerin bireysel ve grup olarak çalışma ve meraklarında daimi destek bulabildiği, öğrenciler arası etkileşimi besleyecek sıra düzeninin olması gibi özelliklere yer veriliyor.⁴³

Öğretmenlerin eğitim paydaşlarıyla bireysel mücadelesi

Eğitim ortamlarında değişimi tetikleyen ve farklı eğitim paydaşlarının ihtiyaç duyduğu, eğilmek ve güçlenmek istediği farklı alan ve sorunlar var. Salgın dönemiyle birlikte dijital uyum sağlamaya çalışan veliler, yanlış bilgiye karşı inancın direncini kırmaya çalışan öğretmenler, yanlış bilgi sorunu üzerine henüz derinlemesine düşünme fırsatı olmamış eğitimciler ve dijital becerileri kadar eleştirel düşünme becerilerini de geliştirmek isteyen öğrenciler tek ve sabit bir çözüm önerisinin mümkün olmadığını gösteriyor.

Eğitim ortamlarında eleştirel düşünmeyi ortak bir değer haline getirmek, dönüşümün ve değişimin elçisi olmak öğretmenler için kolay olmayabiliyor. Proje katılımcısı öğretmenler yaşadıkları ve zorlandıkları konuları şöyle aktarıyor:

"Bazı öğretmen arkadaşlarımın şüphe kasları kaskatı. İnatçı ve başka görüşlere ya da ihtimallere kapalılar. Güvendikleri haber kaynağı ne diyorsa o. Onlarla ilgili ne yapabilirim bilmiyorum."

"Bir öğrencim 'Mor baklava varmış'" dedi. Doğrulayabildin mi dediğimde bu tür durumlarda annesine ve babasına başvurduğunu söyledi. Eleştirel düşünme cephesinde değişen bir şey yok! Aile büyüklere bilginin doğruluğu ve

yanlışlığı konusunda başvuru kaynağı. Elbette dersin sonunda doğrulama üzerine konuştuk ve araştırma konusunda mutabık kaldık."

Teyit'te de incelediğimiz ve yanlış olarak işaretlediğimiz "Rusya'daki otopsilerin Covid-19'a bakterilerin neden olduğunu gösterdiği iddiası" projedeki bir öğretmenimizin de karşısına çıkıyor:⁴⁴

"Bu konu bana da yakın arkadaşım tarafından geldi. Yaymaması için bir şey söylediğimde benimle bu bilgi herkeste olmalı dedi. Şu an benimle konuşmuyor gruptan çıktı."

Öğretmenlerin yanlış bilgiyle mücadelelerinde karşılaştıkları zorlukları aşabilmeleri için kavramsal güçlenmenin yanı sıra teyitçilik ve doğrulama becerilerine hakim olabilmeleri tam da bu yüzden önemliydi. Özellikle yanlış bilgiye inanan veya bunu paylaşan biriyle iletişim kurmaya çalışırken ihtiyaç duydukları yöntemleri geliştirmelerinin hem bireysel hem de mesleki teyitçilik etkilerini görünür kıldığını gözlemledik. Çünkü öğretmenler süreç içinde karşı tarafı anlamaya çalışmaya, doğru bilgiye ulaşmasını sağlayacak kaynaklara yönlendirmeye; karşı tarafı eleştirel düşünmeye ve makul şüphecilikle araştırma yapmaya teşvik etmeye başlıyor ve eleştirel düşünmeyi ortak bir değer olarak yaygınlaştırmaya çalışıyorlardı:

"Bir velim öğrencilerin yüz yüze eğitimde maske konusunda çok sıkıştırılmasını istemediğini, maskenin sınıflarda zorunlu değil diye Milli Eğitim Bakanlığı'nın da açıklamaları olduğunu ve son zamanlarda maskelerin de koruyuculuğunu bırakın sağlığa zararları hakkında bir sürü yayın ve araştırma olduğunu hiçbir dayanağı olmadan uzun uzun açıklamış yazmış. Eskiden olsa - eskiden dediğim de iki üç ay önce - böyle bir durumla karşılaşırsam durumu 'teyit' lemeden

⁴²Sigel, I.E. 'Ed.', (2014), *Development of Mental Representation Theories and Applications*

⁴³Crawford, A. ve diğerleri, (2020), *Teaching and Learning Strategies for the Thinking Classroom*, The International Debate Education Association.

⁴⁴Korkmaz, B. "Rusya'daki otopsilerin Covid-19'a bakterilerin neden olduğunu gösterdiği iddiası" *Teyit*.

açıklamaya yanlış düşündüğünü ve sadece MEB'in açıklamalarını aktararak duruma karşılık verirdim. Ama şimdi belgelerle konuşuyorum. Bu değişimin farkına vardım ve hoşuma gitti."

Eğitimde eleştirel dijital okuryazarlık: Öğrenme ve güçlenmeyi desteklemek

Teyitçilik ve eleştirel dijital okuryazarlık becerilerini tarif etmek için seçtiğimiz "şüphe ve merak kası" kavramı, ipucunu kendi içinde veriyor. Bir bilgidен şüphe duymak ve doğrusunu merak etmek bir 'kas', çünkü çalıştırdıkça kuvvetleniyor. Teyitçilerin yanlış bilgiyle mücadelede en önemli vurgusu, bu nedenle eleştirel düşünme, araştırma ve gerçeğin peşine düşme reflekslerinin gündelikleşmesi.

Bu projede, teyitçiliğin eğitim ortamlarında ve eğitim paydaşları arasında ortak bir değer olabilmesi için öğretmenlerin rolüne odaklanıyoruz. Ancak eleştirel dijital okuryazar olma serüveni, uzun ve zorlu bir yol. Öğretmenlerin deneyimleri ve tecrübeleri, sürecin zor ancak öğretici ve güçlendirici olduğu, hatta teyitçiliğin doğru yöntemlerle aktarıldığında "bulaşıcı" olduğunu gösteriyor.

Bir bireyin teyitçilik konusunda güçlenme serüvenini, bilinç (*farkındalık*) ve beceri düzeyini (*yeterlilik*) baz alarak Noel Burch'un 1970'lerde geliştirdiği "bilinçli yeterlilik merdiveni"ne uyarlayabiliriz. Şüphe kasının gelişimini yakalayabilmek için sıradan bir internet kullanıcısı hayal edelim:⁴⁵

İlk aşama "**bilinçsiz yetersizlik**" aşaması. Yani internet kullanıcısının dijital dünyada teyitçilik ve eleştirel düşünme becerilerine ihtiyaç olduğuna dair farkındalığı henüz oluşmamış. Bu aşamada internet kullanıcısının sık bilgi tükettiğini

düşünebiliriz, ancak bilgi düzensizliği sorununun ne olduğunu bilmemesi bu kişiyi savunmasız kılıyor. Mücadele edebilmek için yeterli donanıma sahip değil.

Bir sonraki aşama "**bilinçli yetersizlik**" aşaması. İnternet kullanıcısı teyitçilik kavramları, yöntemleri ve araçlarıyla karşılaşmaya başlıyor. Bu süreç içinde yanlış bilginin yakıcı bir sorun olduğunu gözlemliyor ve bilgi düzensizliğinin sebepleri üzerine düşünmeye başlıyor. Bilinç ve farkındalık düzeyinin artmasıyla eleştirel dijital okuryazarlık konusunda yeterli becerileri olmadığını tam anlamıyla fark ediyor. Kullanıcı için belirgin hale gelen bu ihtiyaç, onu becerileri edinmeye dair bir çabaya itiyor.

Üçüncü aşama "**bilinçli yeterlilik**" aşaması. Farkındalığının artmasıyla internet kullanıcısı becerilerini geliştirmeye başlıyor. Şüphe kasını çalıştırdığı kadar yol, yöntem de ediniyor ve bireysel teyitçi olmaya başlıyor. İnternette karşılaştığı bilgileri sorgulamak için kendinde motivasyon buluyor ve öğrendiği becerilerini kullanmak için fırsat yaratıyor. Artık bu kullanıcının teyitçi gibi eleştirel düşünebildiği ve bir teyitçinin alet çantasını kullanabilmeye başladığını söylemek mümkün.

Son aşama ise "**bilinçsiz yeterlilik**" aşaması, yani eleştirel düşünmenin alışkanlık haline aldığı ve adeta bir refleks haline dönüştüğü an. Teyitçilik artık sürekli gündeminde yer ediyor ve beceri seti, karşılaşılan sorun fark etmeksizin uygulanabilir hale geliyor. Her ne kadar bu aşamada şüphe kasının, herhangi özel bir çaba sarf etmeden çalıştığını söylesek de bunu sürdürebilmenin de önemli olduğunu vurgulamakta fayda var. Çünkü başta bahsettiğimiz gibi farkındalık ve beceriler günlük hayatta sürekli karşılık bulmazsa, hızla kaybolmaya yüz tutuyor.

⁴⁵Mind Tool. [The Conscious Competence Ladder](#).

Nasıl bir güçlenme?

Eğitim ortamında ise bu merdiveni öğretmenlerin inisiyatifyle meslektaşlarının, velilerinin ve öğrencilerinin de çıktığını görüyoruz. Projedeki öğretmenlerin tecrübelerinden yola çıkarak, bu merdivendeki basamakları tırmanırken yaşanan güçlenmenin de çeşitli olduğunu görüyoruz.

Çözüm önerilerinde amacımız, eğitimin aktörlerinde kısa süreli farkındalıklar yaratmanın ötesinde, bu beceri setini yani teyitçilikle gelen eleştirel tutum ve davranışları kalıcı hale getirmek. Eleştirel yaklaşım ve teyitçilik, tek kullanımlık bir araç olmaktan ziyade, birey ve okul topluluklarının günlük kullanacağı bir yaklaşım önerisi aslında. Bu yüzden bu yaklaşım yalnızca öğretmenleri değil, okul ve eğitim ekosisteminin her bir aktörünü ilgilendiriyor.

Eleştirel düşünmeyi desteklemek için eğitimcilerde düşen temel rol, zorluk ve başarısızlıkları diğer aktörlere yüklemek yerine, eleştirel düşünme için gerekli şartları sağlayacak adımlar atmak konusunda inisiyatif gösterecek yaratıcı özgüvene sahip olmak.⁴⁶ Bu noktada, eleştirel yaklaşımın bir birey için bütüncül olarak benimsenmesi, içselleştirilmesi ve bilinçsiz-yeterlilik seviyesine erişmesi için uzunca bir sürece ve çokça emeğe ihtiyaç duyulduğu aşikar. Öğretmenler için eleştirel düşünür olmak ise, yalnız bireysel bir emek olmanın ötesinde "öğrenci-öğretmen, idare-öğretmen,

veli-öğretmen ve öğretmenler arası ilişkileri kurarken, okul mekânını düzenlerken, materyal hazırlarken, ders kurgularken, ödev verirken, sınav yaparken ve değerlendirirken hep eleştirel düşünme perspektifinden bakabilmek" anlamına geliyor.⁴⁷ Tüm bu öğrenimler ve veriler ışığında, proje sürecinde öğretmenler ile birlikte eğitim ekosistemindeki diğer kilit öneme sahip aktörleri

"Velilerimin Teyit'i takip ettiğini ve komplo teorileri duyduklarında bunu veli toplantılarında dile getirdiklerini fark ettim."

- Sınıf Öğretmeni, İstanbul

de eleştirel dijital okuryazarlık yaklaşımı üzerine güçlendirmek için çalışmalar yaptık. Burada önceliklendirdiğimiz hedef kitleler; öğrenciler, veliler ve diğer öğretmenler oldu. Bu kitlelere odaklanırken amacımız, hem projedeki yaklaşım ve ürettiklerimizin sürdürülebilir şekilde yaygınlaşması, hem de kalıcı ve üst bilişsel seviyede sorgulama ve değişimi mümkün kılacak şekilde öğrencileri etkileyebilmek oldu. Projede yer alan öğretmenler, meslektaşları, öğrencileri ve velilerine hem kendilerinin hem de diğer paydaşların öğrenme ve güçlenme yolculuklarına eşlik etmek ve destek olmak için bu yaratıcı çözümleri geliştirdiler. Şimdi ise bu el kitabıyla birlikte yaratıcı çözümlerin gelişerek büyümesini ve çeşitlenerek dönüşümü tetiklemesini umuyoruz.

⁴⁶Gürkaynak, İpek, Füsün Üstel, Sami Gülgöz. (2020). *Eleştirel Düşünme*, Eğitim Reformu Girişimi.

⁴⁷Günel, M. ve Ceyhan M.A. (2016). *Düşünen Okul Gelişen Öğrencisi Projesi Sonuç Raporu*.

Kavram havuzu

İlkokul

arama motoru
asılsız haber
bilgi kaynağı
çarpıtma
çürütme
delil
dijital ayakizi
dijital güvenlik
dijital hak
doğrulanabilir
doğruluk kontrolü
eleştirel düşünme
güvenilir kaynak
hakikat
iddia
kanıt
ön yargı
safsata
sahte haber
sosyal medya
sözdebilim
şüphe kası
şüpheli bilgi
taklit hesap
tarafsızlık
teyitçilik
tık tuzağı
uydurma
yalan
yanlı bilgi

Ortaokul

abartı
arama motoru
asılsız haber
bilgi kaynağı
bilgi okuryazarlığı
bilimsel
çarpıtma
çürütme
delil
dijital ayakizi
dijital güvenlik
dijital hak
doğrulama araçları
doğrulanabilir
doğruluk kontrolü
eleştirel düşünme
etkileşim
güvenilir kaynak
hakikat
hatalı ilişkilendirme
iddia
kanıt
kanıt yetersizliği
kopyala-yapıştır haberciliği
ön yargı
safsata
sahte bilim
sahte haber
sosyal medya
sözdebilim
şüphe kası

şüpheli bilgi
taklit hesap
tarafsızlık
teyitçilik
tık tuzağı
uydurma
veri
viral
yalan
yanıltıcı başlık
yanlı bilgi
yaygınlaştırma

Lise

algoritma
asılsız haber
bağlamdan koparma
bilgi okuryazarlığı
bilgi düzensizliği
bilimsel
çarpıtma
çürütme
deepfake
dezenformasyon
dijital ayakizi
dijital güvenlik
dijital hak
dijital minimalizm
doğrulama araçları
doğruluk kontrolü
eleştirel düşünme
etkileşim

hakikat
hatalı ilişkilendirme
iddia
infodemi
kanıt yetersizliği
kopyala-yapıştır haberciliği
makul şüphe x paranoid
şüphe
malenformasyon
medya okuryazarlığı
mezenformasyon
parodi
propaganda
safsata
sahte bilim
sahte haber
saptırma
sosyal medya
sözdebilim
şüphe kası
tarafsızlık
teyitçilik
tık tuzağı
troll
viral
yaygınlaştırma

Öğretmen & Veli

bağlamdan koparma
bilgi düzensizliği
bilimsel
bilişsel cimrilik

çarpıtma
çürütme
deepfake
dezenformasyon
dijital ayakizi
dijital güvenlik
dijital minimalizm
doğrulama araçları
doğruluk kontrolü
eleştirel düşünme
filtre balonu
güvenilir kaynak
hakikat
hakikat sonrası
hatalı ilişkilendirme
infodemi
kanıt yetersizliği
kaynakların şeffaflığı
komplo teorisi
kopyala-yapıştır haberciliği
makul şüphe x paranoid
şüphe
malenformasyon
mezenformasyon
parodi
propaganda
safsata
saptırma
siber hırsızlık
sözdebilim
şüphe kası
teyitçilik

yankı fanusu
yapay zeka

Özel eğitim

abartı
arama motoru
asılsız
bağlam
bilimsel
çarpıtma
çürütme
dezenformasyon
doğrulama araçları
doğruluk kontrolü
efsane
eleştirel düşünme
fikir
güvenilir kaynak
hakikat
hakikat sonrası
iddia
mezenformasyon
parodi
sosyal medya
şüphe kası
teyitçilik
uydurma
yalan
yanıltıcı

Çevrimiçi buluşmalarımızdan kareler

Görsel Betimleme: Bu sayfadaki üç görselde eleştirel dijital okuryazarlık projesi katılımcılarının Zoom üzerindeki buluşmalarından ekran görüntüleri yer alıyor. Katılımcılar gülümsüyor, katılımcıların görüntülerinin sol köşesinde kalp emojileri yer alıyor.

